

NO NE OSSAA MUA AUTTAA

Erityistä tukea tarvitsevien lasten kokemukset lastensuojelusta

KANGAS MARJA
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2007

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

KANGAS, MARJA: No ne ossaa mua auttaa – Erityistä tukea tarvitsevien lasten kokemukset lastensuojelusta

Pro gradu -tutkielma, 72 s.

Sosiaalityö

Lokakuu 2007

Tässä tutkielmassa tarkastelen erityistä tukea tarvitsevia lapsia ja heidän lastensuojeluasiakkuuksiaan. Tämän tutkimuksen kohteena ovat erityistä tukea tarvitsevien lasten kokemukset lastensuojelusta ja saamastaan avusta sijaishuollon aikana. Tarkastelun kohteena on myös, miten lasten kokemukset ja heiltä saatava tieto on tavoitettavissa tutkimuksen keinoin. Lähestyn tutkimustani sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta tarkastellen erityisesti sosiaalisen vammaistutkimuksen ja yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen käsityksiä vammaisuudesta ja lapsuudesta. Lähtökohtana on myös lapsen osallisuuden korostaminen lastensuojelun työkäytännöissä ja tutkimuksessa.

Tutkielmani on laadullinen tapaustutkimus, jonka empiirinen aineisto koostuu neljästä lapsen haastattelusta. Haastattelin lapsia heidän sijaishuoltopaikassaan. Haastattelumenetelmänä käytin teemahaastattelua. Haastattelut keskittyivät lasten kokemusten tavoittamiseen lastensuojeluasiakkuuden eri vaiheista. Yhteisen vuorovaikutustilanteen rakentaminen ja yhteisen kielen löytäminen on haastatteluissa keskeistä. Aineiston analyysimenetelmänä on sisällön analyysi. Käytin analysoinnin kohteena haastatteluissa syntynyttä materiaalia kokonaisuutena, en ainoastaan lasten tuottamaa puhetta.

Tutkimukseni perusteella lastensuojeluasiakkuus ja sijoitus lastensuojelulaitokseen ovat lapsille vaikeasti hahmotettavia ja vaikeita asioita. Negatiiviset kokemukset liittyvät sijoituksen alkuvaiheisiin, mutta sijoituksen edessä ja nykytilanteesta puhuttaessa lasta auttavat tekijät ja positiiviset kokemukset korostuvat. Lapset kokevat sijaishuollon auttaneen sekä antaneen mahdollisuuksia parempaan tulevaisuuteen. Lasten kokemukset saamastaan avusta ja tuesta kiinnittyvät konkreettisiin arjen asioihin, koulunkäyntiin ja aikuisten läsnäoloon. Erityisen tuen tarve ei lasten puheissa tullut esiin, mutta se näkyy kuitenkin vaatimuksena huomioida lapsen yksilölliset tuen tarpeet sijaishuollon hoito- ja kasvatustyössä.

Tiedon tuottamiseen erityistä tukea tarvitsevat lapset kykenivät hyvin, mutta yhteisen vuorovaikutuksen onnistuminen ja lasten kokemusten tavoittaminen oli haasteellinen tehtävä. Osallisuuden kokeminen oli tutkimukseen osallistuneille lapsille tärkeää, ja he toivoivat omien mielipiteidensä huomioimista paremmin sekä sosiaalityöntekijöiden kanssa tehtävässä yhteistyössä että sijaishuoltopaikan arjessa. Erityistä tukea tarvitsevat lapset ovat tutkimuksessa harvinainen ryhmä, ja tämä tutkielma on osaltaan nostamassa heitä esiin lastensuojelututkimuksessa.

Avainsanat: erityistä tukea tarvitseva lapsi, lastensuojelu, sijaishuolto, sosiaalinen konstruktionismi

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	1
2 TUTKIMUKSEN KÄSITTEELLINEN YMPÄRISTÖ	3
2.1 Erityisen tuen tarve	3
2.2 Erityistä tukea tarvitsevat lapset lastensuojelussa.....	5
2.3 Lastensuojelusijoitus tukitoimenpiteenä.....	8
2.4 Lasten osallisuus lastensuojelussa	10
3 SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI.....	17
3.1 Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus	18
3.2 Sosiaalinen vammaistutkimus.....	20
3.3 Näkökulmien yhtymäkohtia.....	22
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	24
4.1 Tutkimuskysymykset	25
4.2 Aineiston hankinta	25
4.3 Lasten haastattelut tutkimusaineistona	26
4.4 Aineiston analysointi	27
5 LASTEN MUISTOJA, NYKYPÄIVÄÄ JA UNELMIA	30
5.1 Tänne vain tulin - lasten tarinat sijoituksen alkuvaiheista	30
5.2 Pahat ja hyvät soskut.....	34
5.4 Hyvin menee kaikesta huolimatta	39
5.5 Henkilökunta lapsen tukena.....	41
5.6 Koti on kuitenkin tärkein!	43
6 LASTEN KOKEMUSTEN JA TIEDON TAVOITTAMINEN.....	46
6.1 Erityislapset haastattelun osapuolena	46
6.2 Vuorovaikutus ja kieli lasten haastatteluissa	48
6.3 Arviointia haastattelujen onnistumisesta	53
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	56
8 LOPPUSANAT.....	64
LÄHTEET	65

KUVIOT

Kuvio 1. Lasten kokemukset sijaishuollon eri vaiheissa s.59

Kuvio 2. Mikä auttaa lasta sijaishuollossa? s.60

1 JOHDANTO

YK:n lapsen oikeuksien sopimus hyväksyttiin vuonna 1989 ja Suomea velvoittavaksi se tuli vuonna 1991. Sen mukaan henkisesti tai ruumiillisesti vammaisella lapsella tulee olla mahdollisuus nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä oloissa, jotka takaavat ihmisarvon, edistävät itseluottamusta ja helpottavat lapsen aktiivista osallistumista yhteisönsä toimintaan. Artiklan mukaan vammaisilla lapsilla on myös oikeus erikoishoitoon, koulunkäyntiin, koulutukseen, terveydenhoito- ja kuntoutuspalveluihin, ammattikoulutukseen ja virkistystoimintaan, siten että lapsi saavuttaa mahdollisimman korkean yksilökohtaisen kehitystason, sivistyksellinen ja henkinen mukaan luettuina (YK:n yleissopimus Lapsen oikeuksista, artikla 23.)

Sosiaalityön tutkimuksissa on kannettu huolta lasten asemasta sekä todettu lasten jäävän sivuun erityisesti lastensuojelussa. Tietoisuus siitä, että lapsella on oikeus tulla kohdatuksi yksilönä sekä oikeus osallisuuteen omassa asiassa, on lisääntynyt. Osana lasten auttamistyötä nähdään entistä vahvemmin lasten tiedon tavoittaminen. Viime vuosina lasten osallisuuden ja kohtaamisen vahvistaminen onkin ollut sosiaalityön keskeisimpiä kehittämisalueita. Lasten kohtaamisen ja lasten kanssa työskentelyn lisäksi tärkeää on myös lisätä ymmärrystä siitä, miten lapset elämäänsä katsovat ja miten arvioivat saamaansa auttamistyötä. (Hurtig 2006, 191–192.)

Pro gradu -tutkielmassani liikun lastensuojelun ja erityistä tukea tarvitsevien lasten yhtymäkohdissa. Tutkimukseni empiria koostuu neljästä erityistä tukea tarvitsevan lapsen haastattelusta. Haastatteluissa mukana olevat lapset olen kohdannut lastensuojelulaitoksessa, jossa he asuvat ja käyvät koulua. Taus-talla vaikuttavina tekijöinä ovat lasten yksilölliset tarpeet erityiseen tukeen sekä elämäntilanteissa olevat lastensuojelulliset perusteet erityiseen suojeluun ja kasvatukseen. Tutkimuksessani olen kiinnostunut siitä, mitä lapset itse ajattelevat saamistaan palveluista ja mitä hyviä ja auttavia tekijöitä heillä on ollut sijoitusprosessin aikana.

Tutkimuksellisella kentällä ja erityisesti sosiaalityön alueella erityistä tukea tarvitsevat lapset ovat vielä uusi ja vähän tutkittu ryhmä. Tietoisuus erityistä tukea tarvitsevista lapsista on kuitenkin lisääntynyt ja heidän erityiset tarpeensa myös sosiaalihuollon palveluissa ovat kasvussa. Palveluja kehitettäessä niin

sosiaalityön peruspalveluissa kuin sijaishuollossakin on näihin tarpeisiin syytä kiinnittää huomiota. Tätä nykyistä, mutta tulevaisuudessa vielä lisääntyvää tarvetta silmällä pitäen haluan nostaa lasten oman äänen esiin. Lähdän ajatuksesta, että palvelujen kehittämiseen tarvitaan paitsi asiantuntijoiden myös asiakkaiden näkökulman esiintuomista. Erilaisissa marginaaleissa olevien ihmisten sivuuttaminen päätöksenteossa ja yleisessä vaikuttamisessa on helppoa. Syitä sivuuttamiselle voi olla monia. Tutkimustyöni aikana olen kuitenkin saanut vakuuttua siitä, että lapset, olivatpa he kuinka erityistä tukea tarvitsevia tai eivät, ovat valmiita kertomaan oman mielipiteensä ja halukkaita vaikuttamaan omaa elämänsä koskeviin asioihin.

Lähestyn tutkimustani konstruktionistisesta näkökulmasta. Lähtökohtani on, että lasta ympäröivät yhteiskunnalliset rakenteet, lastensuojelu mukaan luettuna, ovat sosiaalisesti ja kulttuurisesti luotuja käytäntöjä. Ne luovat kuvaa erityistä tukea tarvitsevasta lapsesta sekä lasten asemasta palvelujärjestelmässä. Lasten näkökulmasta tarkasteltuna lasten kokemukset rakentuvat perustuen jokaisen omaan, mutta myös yhteisesti jaettuun sosiaaliseen todellisuuteen (Ritala-Koskinen 2001, 11.) Mielenkiintoista on huomioida myös, voidaanko lasten kokemusten kautta rakentaa ja mahdollisesti myös muuttaa jo olemassa olevaa sosiaalista todellisuutta.

Aloitan tutkimuksen erityistä tukea tarvitsevien lasten määrittelystä ja pyrin löytämään heidät nykyiseen lapsuustutkimukseen sekä sosiaaliseen vammaistutkimukseen sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Tarkastelen näiden tutkimussuuntien välisiä yhtymäkohtia ja liitän ne tähän tutkielmaan. Tutkimusasetelmaan liittyviä kysymyksiä tarkastelen kappaleessa neljä, minkä jälkeen siirryn tutkielman empiirisen osan analysointiin. Pohdin analyysin perusteella luotuja johtopäätöksiä sekä niiden yhdistämistä muuhun tutkimuskirjallisuuteen tutkielmani lopussa.

2 TUTKIMUKSEN KÄSITTEELLINEN YMPÄRISTÖ

2.1 Erityisen tuen tarve

Tutkimukseni kiinnittyy erityistä tukea tarvitsevien lasten kokemusmaailmaan sekä näiden lasten esiin nostamiseen. Erityisen tuen tarve ja erityislapset ovat nousseet viime vuosien aikana esille perheissä, päivähoidon palveluissa, kouluissa ja laajemmin yhteiskunnan eri osa-alueilla ja myös valtakunnallisissa medioissa. Erityisesti ADHD, Aspergerin oireyhtymä ja muut, niin sanotut uudet diagnoosit, ovat olleet paljon esillä. Erityislapset ovat nousseet esiin erityisesti kouluissa, joissa siirrot erityisluokille ja erityiskouluihin ovat lisääntyneet. Vuonna 2001 erityisluokilla tai -kouluissa oli 3,5 % kaikista oppilaista (Vehmas 2005, 87). Pitkäaikaissairaita ja vammaisia lapsia on Suomessa todettu olevan noin 100 000. Näiden lasten palvelut ovat hajaantuneet eri lakien ja ammattilaisten hoidettaviksi. Samalla näiden lasten riski syrjäytymiseen on kohonnut, sillä esimerkiksi ilman diagnoosia olevan, tai diagnoosia odottavan lapsen mahdollisuus saada erilaisia palveluja on heikentynyt. (Bardy ym. 2001, 83.)

Oma tutkimukseni on sosiaalityön tutkimusta, mutta erityisen tuen tarvetta on sen alueella käsitelty vähän. Vammaisten ja erilaisiksi luokiteltujen lasten kasvatukseen ja opetukseen liittyviä kysymyksiä on perinteisesti käsitelty erityispedagogiikan alalla. Aiemmin erityispedagogiikka oli määritelty poikkeavien yksilöiden kasvatusta ja opetusta tutkivaksi tieteenksi. Nykyisin on kuitenkin siirrytty puhumaan henkilöistä, joilla on erityisiä kasvatuksellisia tarpeita. (Vehmas 2005, 84.) Erityistä tukea tarvitsevista lapsista on ajan myötä käytetty erilaisia nimityksiä, kuten erityislapsi, tukea tarvitseva lapsi, seurantalapsi, huolilapsi, harmaan alueen lapsi ja erityistä hoitoa tai kasvatusta tarvitseva lapsi. (Heinämäki 2004, 22.)

Erilaisuuden ja poikkeavuuden määrittelemisen ja niiden kokemisen ovat aina sidoksissa aikaan ja kulttuurisiin näkemyksiin. Vuosikymmeniä ja -satoja sitten vallinneet käsitykset vammaisuudesta yli-luonnollisena ja uhkaavana ilmiönä ovat ajan myötä muuttuneet ymmärtäväisempään ja hyväksyvämpään suuntaan. (Pihlaja & Viitala 2004, 123.) Muuttuneista käsitteistä ja puhetavoista huolimatta myös erityinen tarve heijastelee mielikuvia ei-toivottavista ominaisuuksista, joita pyritään korjaamaan. Vaikka erityinen tarve voisi tarkoittaa myös erityistä lahjakkuutta, on käsite käytännössä vakiintunut ku-

vaamaan negatiivisia ominaisuuksia. (Vehmas 2005, 100.) Vehmaan (emt., 101) mukaan erityinen tarve onkin normatiivinen käsite, jonka taustalla vaikuttavat arvokäsitykset hyvästä ja toivottavasta. Erityisen tarpeen epämääräisyyden lisäksi lasten nimeäminen ja diagnosoiminen erityisiksi sisältää mahdollisuuden syrjintään ja leimautumiseen. Vammaistutkijat ovat väittäneetkin, että luokittelemalla tarpeet tavallisiksi ja erityisiksi edistetään tiettyjen ihmisten syrjintää ja syrjäyttämistä. Vaihtoehdoksi ehdotetaan puhetapaa ihmisten yksilöllisistä piirteistä ja tarpeista, jotka tulisi kohdata tasapuolisesti. Tasapainon löytäminen kaikkien intressiryhmien välille ilman toisten etujen väheksyntää onkin oleellinen haaste puhuttaessa ihmisryhmien välisistä eroista ja suhteista yhteiskunnassa. (emt., 103–104.)

Erityisen tarpeen määritelmää on tutkimuskirjallisuudessa käsitelty vähän. Vehmas (emt., 94) kritisoi sitä, kuinka vähän käsitettä on määritelty niin akateemisessa kirjallisuudessa kuin virallisissa asiakirjoissakaan, vaikka sen käyttö on yleistynyt. Vehmaan (emt., 94) mielestä kirjallisuudessa ja käytännössä on keskitytty vain tiettyjen erityisiksi tarpeiksi määriteltyjen ominaisuuksien tunnistamiseen ja niiden asettamiin käytännön vaatimuksiin.

Suomen opetushallitus (Opetushallitus 2004, 28) määrittelee perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteluissa erityistä tukea tarvitseviksi oppilaitse, ”*joiden kasvun, kehityksen ja oppimisen edellytykset ovat heikentyneet vamman, sairauden tai toimintavajavuuden vuoksi. Lisäksi erityisen tuen piiriin kuuluvat oppilaat, jotka tarvitsevat psyykkistä tai sosiaalista tukea. Erityisen tuen piiriin kuuluvat myös oppilaat, joilla on opetuksen ja oppilashuollon asiantuntijoiden sekä huoltajan mukaan kehityksessään oppimiseen liittyviä riskitekijöitä.*” Vehmaan (2005, 94) mukaan myös tämä määrittely heijastelee edelleen vanhoja yksilöpatologisia oletuksia, vaikka se pyrkiikin hienovaraisempaan ja yksilökohtaisempaan määrittelyyn poikkeaviksi katsotuista lapsista. Erityinen tarve ei ole kuitenkaan moraalisesti yhtä arvolutautunut käsite kuin poikkeavuus. Poikkeavuus liittyy erilaisuuden esimoderniin moralistiseen selittämistapaan, kun taas erityinen tarve on moderni medikalisoiva termi, jossa erilaisuuden syiden selittäjinä ovat biologiset tekijät. (emt., 101.)

Erityisen hoidon ja tuen tarpeessa olevat lapset eivät ole yhtenäinen ryhmä, vaan joukkoon voidaan katsoa kuuluvaksi hyvin erilaisia lapsia. Huhtanen (2004, 13) määrittelee erityisen tuen tarpeessa olevat lapset tarpeella saada hoidollisia, kasvatuksellisia tai opetuksellisia toimenpiteitä fyysisen, psyykkisen tai sosiaalisen kehityksen tueksi. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen Päivähoidon syrjäillä -selvityksen

(Pihlaja 1998, 49) mukaan eniten tukitoimia tarvitsevat lapset, joilla on puheen- ja kielenkehityksen häiriöitä sekä sosio-emotionaalisia vaikeuksia. Näiden ohella seuraavaksi suurimmat ryhmät ovat viivästyneen kehityksen ja kroonisen sairauden vuoksi tuen tarpeessa ovat lapset.

Heinämäki (2004, 23) näkee erityisen tuen tarpeen moniulotteisena ilmiönä tukeutuen varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin, joiden mukaan tarve erityiseen tukeen liittyy lapsen kehityksellisiin ominaisuuksiin tai kasvuympäristön vaikutuksiin. Perusteissa korostetaan tuen tarpeen sidosta tiettyyn aikaan ja kasvuympäristöön lapsen elämässä. Tarvetta tunnistaessa tulisikin pyrkiä kokonaisvaltaisesti lapsen toimintamahdollisuuksien kartoittamiseen. Jos tuen tarve määritellään vain lapsen ominaisuudeksi, se heikentää yhteisön mahdollisuuksia arvioida omaa muutostarvettaan. Tuen tarpeen tunnistaminen lapsen kokonaistilanteen valossa auttaa näkemään tuen tarpeen ohimenevänä vaiheena, jota on mahdollista muuttaa tilanteiden mukaan. Tuen tarvetta ei siten nähdä vain lapseen liittyvänä, pysyvänä ja muuttumattomana ominaisuutena. Tuen tarpeen määrittäminen edellyttää, että lasta arvioiva henkilökunta luo kokonaiskuvan lapsesta, hänen mielenkiinnonkohteistaan, vahvuuksistaan ja alueista, joilla tuen tarvetta esiintyy.

Lapsen tarvitsemaa erityistä tukea tarkastellaan usein vammakeskeisesti, korostamalla lapsen puutteita ja vaikeuksia. Tukea voitaisiin tarkastella kuitenkin myös toiminnan lähtökohdista. Kaikki lapset tarvitsevat tukea kommunikoinnin, liikunnan, sosiaalisen vuorovaikutuksen, oppimisen sekä itsenäisyyden ja omatoimisuuden oppimiseen. Toisilla tuen tarve on vain suurempi ja erilainen kuin toisilla. (emt., 26.)

2.2 Erityistä tukea tarvitsevat lapset lastensuojelussa

Erityistä tukea tarvitsevia lapsia tai kehitysvammaisia lapsia on tutkittu varsin vähän lastensuojelun näkökulmasta. Myös lastensuojelun asiakkaina he ovat melko tuntematon ja vähän esille tuotu ryhmä. Yhteys lastensuojeluun mainitaan yleisimmin vain lyhyesti lastensuojelulain osalta, jonka todetaan koskevan myös erityislapsia (Esim. Huhtanen, 2004, 19–20, Jahnukainen toim. 2001, 15; Kaski ym. toim. 2002, 115).

Vuonna 1991 tehdyssä selvityksessä Lapsuus kehitysvammalaitoksessa (Matikka, 1991) tarkasteltiin erityishuoltopiirien keskuslaitoksiin sijoitettuja lapsia. Selvityksen mukaan suurimmat syyt kehitys-

vammaisten lasten sijoituksissa pitkäaikaiseen laitoshoitoon olivat hoitovaikeudet kotona, perheen elämäntilanteen muutos, lapsen häiriökäyttäytyminen sekä vanhempien uupuminen. Synä laitoshoitoon olivat myös kuntoutuksen tarve, perheen epäsosiaalisuus ja perhehoidon päättyminen. (emt., 40.) Lasten sijoituksen perusteena mainitaan myös lastensuojelu. Selvityksen mukaan lastensuojelusijoituksissa on normaalisuusperiaatteeseen nojaten sijoitettu lievästi kehitysvammaisia lapsia keskuslaitosten sijaan lastenkoteihin, vaikka lastensuojelusektorilla perhehoitoa onkin suosittu parempana sijoitusvaihtoehtona. (emt., 21.) Kehitysvammaisten lasten lastensuojelusijoituksista on saatavilla vähän tietoa. Pösö (2004a, 203) toteaaakin, että kehitysvammahuollossa on todennäköisesti paljon lastensuojelun näkökulmasta tehtyjä sijoituksia ja sijaishuoltojärjestelyjä, joita ei kuitenkaan virallisesti kirjata lastensuojelusijoituksiksi.

Suomessa kehitysvammaisten lasten puutteelliset kasvuolot tai muu lastensuojelullisen tuen tarve päättyy harvoin yleiseen keskusteluun. Tarvetta vammaisten lasten lastensuojelutyön kehittämiseen on kuitenkin myös Suomessa ja sitä on kehitetty vuosina 2004–2005 Valma-hankkeessa Honkalammen kuntayhtymässä. Hankkeen tavoitteena on ollut kehittää eri palvelusektoreiden yhteistoimintaa kehitysvammaisen lapsen lastensuojelutarpeen huomaamiseksi ja selvittämiseksi (Konttinen, 2004). Hankkeen loppuraporttia en löytänyt, mutta Oranen (2006, ref. Konttinen 2005) viittaa siihen. Valma-hankkeen taustalla olivat havainnot siitä, että vammaisten lasten lastensuojelutarpeet jäävät usein huomiotta vammaisuuden vuoksi ja työntekijät ovat epävarmoja siitä, miten näihin tilanteisiin tulisi puuttua. Kehitysvammapuolella lastensuojelulaki ja sen velvoitteet tunnetaan huonosti ja vastaavasti vammaiset lapset jäävät vaille lastensuojelun kautta tarjottavia palveluja, sillä lastensuojelussa ei tunnisteta lastensuojelupalvelujen kuuluvan myös vammaisille lapsille. Hankkeen aikana kehitettiin arviointivälineistö, jonka avulla voidaan erottaa lastensuojelutarve vammaan liittyvistä ongelmista ja näin pystytään tukemaan lasta mahdollisimman hyvin.

Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä erityistarpeiden huomioimisesta lastensuojelussa sivutaan myös Nuorten Ystävät ry:n Oulun ja Lapin läänien sosiaalityöntekijöille teettämässä selvityksessä. Sen mukaan sosiaalityöntekijät kaipaavat erityistarpeiden lisääntyessä enemmän päihdehuollon, mielenterveys-työn ja vammaistyön huomioimista lastensuojelun sijaishuoltopaikoissa (Mattila 2004, 35–36).

Niin vanhemmissa kuin tämän päivän sosiaalityön tutkimuksissa ei juuri puhuta erityistä tukea tarvitsevien lasten lastensuojelutarpeesta. Kuitenkin ilmiö on nousemassa esiin ja siihen on kiinnitetty huomiota myös sosiaalityön opiskelijoiden opinnäytetöissä. Niissä painopiste keskittyy lähinnä suomalaisen sosiaalihuollon palvelujärjestelmän hajanaisuuteen ja sitä kautta auttamismahdollisuuksien puutteisiin erityistä tukea tarvitsevien lasten ja heidän perheidensä kohdalla. Lapin yliopistossa erityislasten asemaa lastensuojelussa tutkinut Tuija Seppänen (2005) haastatteli lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä. Tutkimus koski erityislapsia, joilla oli Aspergerin oireyhtymän, autismin, ADHD:n, Fas-, tai Fae-oireyhtymän tai kehitysvammaisuuden diagnoosi. Tutkielman lähtöajatuksena oli erityislasten huono asema palvelujärjestelmässä heidän moninaisten ongelmiansa vuoksi. Palvelujärjestelmässä olevat puutteet ja henkilökunnan epävarmuus nousivatkin esiin tutkimuksen tuloksissa. Erityislasten aseman parantamiseksi lastensuojelutyössä korostui moniammatillisen yhteistyön, resurssien ja koulutuksen merkitys. Myös Tuula Niskan (2005) pro gradu -tutkielma kiinnittyy erityisen tuen tarpeessa olevien lasten ja nuorten lastensuojelupalveluihin, joita hän tarkasteli vanhempien kokemusten näkökulmasta. Myös tässä tutkielmassa tulivat esiin palveluiden hajanaisuus sekä sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuuden puutteet vanhempien kokemusten perusteella (emt., 42).

Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula (2006, 20) tarkastelee erityistä tukea tarvitsevia lapsia heidän oikeuksien toteutumisen näkökulmasta Autismi-lehdessä julkaistussa artikkelissa. Hän ottaa kantaa siihen, että vaikka lainsäädäntö turvaa lapselle erilaisia palveluja, ne ovat sektoroituneet eri hallinnon aloille vaikeasti hahmotettavaksi ja pirstaleiseksi kokonaisuudeksi. Lainsäädännön hajanaisuuden vuoksi lasten oikeuksien toteutuminen vaatii erityistä tukea tarvitsevien lasten vanhemmilta aktiivisuutta ja kuntien työntekijöiltä osaamista ja erityispalvelujen tuntemista. Näiden resurssien puuttuessa myös lapsen oikeuksien toteutuminen vaarantuu. Aulan (emt., 20) mukaan erityistä tukea tarvitsevien lasten oikeuksista ja palveluista tulisikin laatia opasmateriaalia vanhempien ja muiden toimijoiden tueksi. Myös alueelliset erot erityistä tukea tarvitsevien lasten palveluissa ovat suuria. Parhaiten palveluja on tarjolla suurimpien kaupunkien läheisyydessä. Kuten molemmat edellä mainitut pro gradu -tutkielmat, myös Aula (emt., 20) peräänkuuluttaa moniammatillista ja hallintorajat ylittävää yhteistyötä erityistä tukea tarvitsevien lasten palveluissa ja palveluiden ohjauksessa.

2.3 Lastensuojelusijoitus tukitoimenpiteenä

Perheväkivalta, päihteet, kasvatusvaikeudet, erilaiset perheristiriidat ja kasautuva huono-osaisuus ovat asioita, joita on totuttu yhdistämään lastensuojelua tarvitseviin lapsiin. Lastensuojelupalvelujen tarve kokonaisuudessaan voi johtua monenlaisten ongelmatilanteiden kokonaisuudesta, joihin voi liittyä myös lasten mielenterveysongelmat, seksuaalinen hyväksikäyttö, lapsen itsetuhoisuus, psykiatrisen hoidon tarve tai perheen vaikeudet hoitaa ja kasvattaa ja turvata vammaista tai sairasta lasta. (Rousu & Holma 2003 11, 13.) Stakesin (2006) mukaan kodin ulkopuolelle oli vuonna 2005 sijoitettuna 15 160 lasta ja nuorta. Sijoitusten määrä on kasvussa; vuodesta 2004 määrä on kasvanut 374:lla sijoituksella. Kokonaisuudessaan sijoitusten määrä on viime vuosina kasvanut 2-5 % vuodessa. Kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista 36 % oli perhehoidossa, 48 % laitoshoidossa ja 16 % muussa huollossa. Laitoshuoltoon sijoitetuista lapsista 34 % oli ammatillisissa perhekodeissa, pienryhmäkodeissa tai vastaavissa. Laitossijoitusten määrä on kasvanut perhesijoitusten määrän vähentyessä.

Siinä vaiheessa, kun nykyistä vuonna 1983 voimaan tullutta lastensuojelulakia uudistettiin, oli YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimus vasta valmisteilla. Suomen lainsäädännössä huomioitiin kuitenkin vuonna 1959 hyväksytyt Lapsen oikeuksien julistuksen sekä valmisteilla olevan Lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaiset periaatteet. Erityisesti lapsen edun ensisijaisuus kaikissa lapseen liittyvissä päätöksenteoissa sekä lapsen oikeus osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn korostui. (Aranava 2001, 108.) Lastensuojelun lähtökohtana lainsäädännössä ovat lapsen oikeudet turvalliseen ja virikkeelliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (LSL 1§). Lastensuojelun tarkoituksena on turvata nämä lapsen oikeudet vaikuttamalla yleisiin kasvuolosuhteisiin, tukemalla huoltajia kasvatustehtävässä sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua (LSL 2 §).

Tutkimukseni sijoittuu lastensuojelun laitoshuoltoon, jossa lapsen hoitoa ja huoltoa voidaan toteuttaa sekä avohuollon tukitoimenpiteenä että sijaishuoltona. Laitoshuoltoa järjestäviä lastensuojelulaitoksia ovat lastenkodit, nuorisokodit, koulukodit sekä muut vastaavat lastensuojelulaitokset. (LSL 29 §.) Avohuollon tukitoimenpiteenä laitoshuoltoa voidaan pitkäkestoisesti toteuttaa kuitenkin vain yli 12-vuotiaille heidän itse siihen suostuessaan tai sitä pyytäessään. Alle 12-vuotiaille lapsille laitoshuoltoa

voidaan avohuollon tukitoimenpiteenä järjestää vain kolmen kuukauden ajan, tai erityisestä syystä korkeintaan kuuden kuukauden ajan. (LSL 14 §.)

Sijaishuoltoa, eli huostaan otetun lapsen huoltoa, voidaan järjestää perhe- tai laitoshuoltona (LSL 22 §). Huostaanoton perusteet täyttyvät silloin, kun kodin olosuhteet vakavasti vaarantavat lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos lapsi vaarantaa niitä vakavasti omalla toiminnallaan. Perusteena tulee olla myös, että avohuollon tukitoimenpiteet eivät ole tarkoituksen mukaisia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Sijaishuollon tulee olla myös lapsen edun mukaista. (LSL 16 §.)

Lastensuojelulain mukaan sosiaalityön tehtäviin kuuluu lapsen edun ja lapsen mielipiteen selvittämisen lastensuojelussa. Lapsen etua selvitettäessä on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide. 15 vuotta täyttäneellä lapsella on huoltajan ohella oikeus käyttää puhevaltaa omassa lastensuojelun asiassaan ja 12 vuotta täyttäneelle on annettava tilaisuus tulla kuulluksi (LSL 10 §.)

Lapset laitoksessa

Lasten elämän varrelle voi kuulua monenlaisia laitoshoidon jaksoja. Lapsi tai nuori voi tarvita laitoshoidoa tai laitosasumista sairauden, kuntoutuksen, koulunkäynnin tai lastensuojelullisten syiden vuoksi. Laitokset kuitenkin eroavat toisistaan perustehtäviensä luonteiden vuoksi (Pösö ym. 2004, 8). Lastensuojelun sijaishuollon yleisenä tavoitteena pidetään lapsen arjen mahdollistamista turvallisissa olosuhteissa. Esimerkiksi sairaalahoitoon verrattuna sijaishuolto eroaa siinä, että sairaalassa keskitytään sairauden hoitoon tai siitä kuntoutumiseen. Lastensuojelun sijaishuollossa puolestaan tavoitteena on kokonaisvaltainen huolenpito, hoito ja kasvatusta pitkinä ajanjaksoina. Arjen mahdollistamisen ohella tavoitteena on tukea lapsen tai nuoren läheisten ihmissuhteiden ylläpitoa ja rakentamista. Arjen toiminnan lisäksi toiminta suuntautuu siten sosiaalisten suhteiden, toiminnan ja yksilön identiteetin tasoille. (Pösö 2004a, 206.) Erityistä tukea tarvitsevien lasten sijaishuollossa sekoittuvat kuitenkin sekä arjen mahdollistamisen että lapsen tarpeista lähtevät kuntoutukselliset ja hoidolliset elementit.

Ensimmäiset lastenkodit ja vielä sotien jälkeenkin perustetut yksiköt olivat ensisijaisesti tarkoitettu köyhien ja orpojen lasten auttamiseen. Perustehtävät; hoito ja huolenpito sekä kotikasvatusta korvaava kasvatusta olivat lastenkotien toiminnan ytimessä. Näiden perustehtävien rinnalle ovat nykyisessä lasten-

kotitoiminnassa tulleet ajankohtaisiksi lasten ominaisuuksien ja käyttäytymisen myötä muuttuneet hoidolliset perustehtävät. Lastenkodit erikoistuvat niihin sijoitettujen lasten mukaan. (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 62–63.)

Tutkimuksia lasten laitospelästä on tehty erityisesti koulukoti- ja sairaalaympäristöissä. Törrösen (1999) tutkimus, etnografia lasten arjesta sairaalassa ja lastenkodissa, kuvailee laajasti lasten elämää ja arkiympäristöä laitოსolosuhteissa. Laitoksessa fyysiset tilat ja päivittäiset toiminnot raamittavat lasten elämää tuoden siihen ennakoitavuutta (emt., 100). Törrösen (emt., 127) mukaan laitoksissa asuvat lapset hyväksyvät laitokset ja niiden toiminnan osaksi omaa arkipäiväänsä. Rutiineihin lapset suhtautuvat positiivisesti, mutta osaavat myös antaa kritiikkiä ja neuvotella toimintatapojen ehdoista.

Pösön (1993) väitöskirjatutkimus Kolme koulukotia sekä Vakavat silmät ja muita kertomuksia koulukodista (Pösö 2004b), Jahnukaisen ym. (2004) kokoelmateos Nuoruus ja koulukoti sekä Kitinojan (2005) Kujan päässä koulukoti puolestaan tarkastelevat lastensuojelulaitoksia koulukotinäkökulmasta. Koulukotitoiminnan lähtökohtana on alun perin ollut pahantapaisten lasten, erityisesti poikien kasvatusta. Nykyisin koulukotien tehtävä nähdään kuitenkin enemmän hoidollisesta ja huollollisesta näkökulmasta, jolloin pahantapaisuutta ei arvioida nuoren tekoina vaan perheen ja nuoren omien vaikeuksien kautta esiin tulevien tarpeiden näkökulmasta. (Pösö 1993, 72.) Lastenkotielämää on kehitetty myös projektiluontoisesti Eheänä elämään -projektissa (Tuovila 2000), jossa mukana olleiden lastensuojelulaitosten tavoitteena oli kehittyä entistä terapeutisemmiksi yksiköiksi sekä tarjota hoidossa oleville lapsille korjaavia kokemuksia lastenkodissa. Lähtökohtana oli sijoitettujen lasten psyykkisten rakenteiden ja kokemustaustojen vaurioituminen. Useilla sijoitetuilla lapsilla on poikkeavat elinolosuhteet, puutteita huolenpidossa ja hoivassa, hylkäämisiä ja erokokemuksia. (emt., 12.)

2.4 Lasten osallisuus lastensuojelussa

Lastensuojelulasten osallisuuteen on viime aikoina kiinnitetty paljon huomiota. Lasten mahdollisuuksia vaikuttaa omissa asioissaan mielipitein ja toivomuksin sekä laajemmin palvelujen kehittämisessä lastensuojelussa on turvattu lainsäädännöllä (LSL 7 §, 10 §). Uuteen, 1.1.2008 voimaan tulevaan lastensuojelulakiin on sisällytetty lapsen etua määrittäväksi tekijäksi lasten oikeus osallistumiseen ja vaikut-

tamiseen omissa asioissaan (LSL 13.4.2007/417, 4 §). Lapsen osallisuus on sisällytetty lakiin myös omaksi luvukseksi pykälään 20, jossa korostetaan lapsen toivomusten ja mielipiteiden huomioimista lapsen iän ja kehitystason mukaisella tavalla. Lapsen mielipide ja sen selvittämisen tapa on myös kirjattava lasta koskeviin asiakirjoihin. Lasten osallisuudessa korostetaan kuitenkin myös lapsen suojelua siten, että lapselle annettava tieto ei saa vaarantaa hänen kehitystään tai muutoin olla vastoin lapsen etua. (emt., 20 §.)

Lasten osallisuuteen liittyvistä oikeuksista huolimatta on niiden toteutumista kuitenkin kyseenalaistettu. Orasen (2007, 3-4) mukaan lastensuojelussa lapsen oikeutta osallisuuteen on tulkittu tiukan juridisesti siten, että vain 12 vuotta täyttäneillä lapsilla olisi oikeus tulla kuulluksi. Lasten tarpeita määrittämässä niin heidän omissa asioissaan kuin laajemmin palveluja kehitettäessä ovat yleensä aikuiset. Tähän puutteeseen on pyritty vastaamaan Lastensuojelun kehittämisohjelmassa, jonka tavoitteena on luoda lastensuojelun eri toimijoiden kanssa yhteistyössä ohjelma ohjaamaan pitkäjänteistä lastensuojelutyötä. Kehittämisohjelman osahankkeeksi perustettiin kokeilu, jossa kuultiin lastensuojelun asiakkaina olevilta lapsilta ja nuorilta näkemyksiä lastensuojelun toimintatavoista ja kehittämisideoista.

Osallisuuden määritelmä on laaja. Se on yhteisöön liittymistä, kuulumista ja siihen vaikuttamista. Osallisuuden rakentuminen tapahtuu vastavuoroisesti muiden ihmisten kanssa. Se edellyttää yhteisöltä jäsentensä huomioonottamista ja aktiivista mukaan tuleamista. Vaikuttaminen ei ole mahdollista, jos asioiden käsittelyyn ei pääse mukaan eikä niistä saa tietoa. Lasten ja nuorten kohdalla tarkastellaan yleensä suhdetta aikuisiin ja aikuisten käyttämään valtaan. Jos lapset ja nuoret voivat olla mukana päätöksen teossa, sitä enemmän he voivat olla myös osallisia toiminnassa, jota päätöksen koskevat. (emt., 5.)

Hurtigin (2003, 32) mukaan lasten toimijuuden ja osallisuuden lähtökohtana pidetään lapsen avuttomuuden sijaan sukupolvien välistä tasa-arvoa ja lapsen subjektiivisuuden myötä toteutuvaa kansalaisuutta. Sitä pidetään merkittävänä myös yleisemmän yhteiskuntapoliittisen suunnittelun ja päätöksenteon kannalta. Lasten osallisuuden tärkeydestä huolimatta Hurtig (emt., 36–37) puolustaa kuitenkin myös lapsen oikeutta huolenpitoon ja yhteiskunnan järjestämään apuun. Hänen mukaansa lapset eivät kykene hahmottamaan omaa paikkaansa yhteiskunnallisessa palvelujärjestelmässä, vaan tarvitsevat lastensuojeluumattilaisten apua vastatakseen omaan avun tarpeeseensa. Lasten riippuvuus aikuisista ei ole

uhka lasten yksilöllisyydelle, vaan merkitsee lasten oikeutta luottaa aikuisten antamaan suojaan. Lapsilla on oikeus saada huolenpitoa läheisiltä ihmisiltä ja yhteiskunnan apua muun turvan pettäessä. Hurtig näkee lapset lastensuojelulain mukaisten oikeuksien takaamina yksilöinä ja korostaa siksi lasten haavoittuvuuden ja riippuvuuden vuoksi vanhempien ja ammattilaisten tehtäviin kuuluvia vastuita.

Hurtigin (2006, 167, ref. Mayall 2000) tavoin määrittelen lasten tieto-käsitteen kokoamaan yhteen lasten kokemusten, näkemysten, lasten tuottaman tiedon ja näkökulman merkityksiä. Käsite ei siten merkitse vain tiedon informoivaa luonnetta vaan korostaa lasten oikeutta osallisuuteen myös tutkimuksellisessa tiedontuotannossa. Lapsilta saadun tiedon arvostaminen on myös osa lasten osallisuuden ja lasten oikeuksien toteutumista (emt., 186).

Osallisuudesta tiedon tuottamiseen

Lastensuojelussa erilaisten lapsilähtöisten työmenetelmien kehittäminen on ollut vilkasta. Työvälineitä lasten kohtaamiseen ja lasten osallisuuden lisäämiseen on olemassa, mutta haasteena on välineiden ja menetelmien saaminen vastavuoroiseen käyttöön lasten kanssa. Ammattilaisten vahvasta asemasta ja asiantuntijaroolista johtuen lapset voivat kuitenkin helposti jäädä yksisuuntaiseen tiedon tuottajan rooliin. (Oranen 2007, 10.) Myös Sinko (2001, 140–141) on todennut, että lapsen ottaminen osaksi työskentelyä ja päätöksentekoa vaatii muutoksia vuorovaikutuksessa lapsen kanssa. Sosiaalityöntekijät joutuvat silloin luopumaan omasta asemastaan ja roolistaan aikuislähtöisenä tiedonhankkijana ja auttajana. Lastensuojelutyön kehittämisen näkökulmasta lasten tulisikin saada olla osallisia jo uusien aloitteiden suunnitteluvaiheessa, eikä vain palautteen antajina jo toteutetusta työstä (Oranen 2007, 10).

Lapsiin tiedon tuottajina ja haastateltavina liitetään monia epäilyksiä, joista keskeisin on lapsilta saadun tiedon luotettavuus. Lasten tuottaman tiedon kyseenalaistaminen liittyy ajatukseen lapsen kehittymätömyydestä aikuisiin nähden. Lasten kyky erottaa totuus mielikuvituksesta tai oma mielipide vanhempien käsityksistä on myös ollut lapsilta saadun tiedon luotettavuuden arvioinnin syynä. Aikuisten kohdalla epäluulot eivät liity niinkään tahattomasti annettavaan virheelliseen tietoon vaan tahalliseen totuuden vääristämiseen. On kuitenkin eri asia pohtia, onko tarpeen saada tietoon täysin totuuden mukaista tietoa, vai sitä, miten haastateltavat henkilöt jäsentävät ja merkityksellistävät asioita. (Ritala-Koskinen 2001, 66–67.)

Forsberg (2002, 63) on tutkinut lasten haastatteluaineistoja Ensi- ja turvakotien liiton Lapsen aika -projektin arviointitutkimuksessa, jossa hän toteaa, että lapset palautteen antajina ja omien kokemustensa kertojina olevan ajatuksena melko uusi. Lapsia ei aina mielletä varsinaiseksi palvelujen ja tuen saajaksi, vaan asiakkaan roolissa nähdään usein vanhemmat, yleensä äiti. Lapset jäävät siten palautteen antajina aikuisten varjoon, myös esimerkiksi silloin kun lasten asioista kysytään ammatti-ihmisiltä.

Kuten lapsia, myös kehitysvammaisia haastateltavina on epäilty, ja heidän kokemuksiaan on tutkittu vähän. Sen toteaa Rintamäki (2004) omassa pro gradu -tutkielmassaan, jossa hän tutki kehitysvammaisten kokemuksia omasta yhdistyksestään, Me Itse ry:stä. Tutkimuksessaan hän ei kohdannut erityispiirteitä kehitysvammaisia haastatellessaan, vaan hänen mukaansa kehitysvammaisten kokemukset ja mielipiteet haastatteluissa olivat vahvoja. Tutkimuksen tuloksena hän toteaaakin onnistuneensa tavoitteessaan tuoda esiin kehitysvammaisten kokemuksia tieteelliseen keskusteluun. (emt., 31, 87.)

Judith Cavet ja Patricia Sloper (2004, 278–290) ovat tutkineet kirjallisuuden ja tietokantojen pohjalta kehitysvammaisten lasten päätöksentekoa omasta elämästään ja palveluiden kehittämisestä tukeutuen YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteisiin. Tutkimuksensa tuloksena he toteavat, että kehitysvammaisilla lapsilla on mielipiteitä ja he esittävät niitä, kun siihen vain annetaan mahdollisuus. Osallistumisen todetaan vähentävän lasten haavoittuvuutta ja joutumista hyväksikäytetyiksi. Lasten todettiin tuottavan tärkeää tietoa esimerkiksi koulutuksen, vapaa-ajan, laitos- ja sairaalahoidon sekä palvelujen kehittämisen osalta. Merkittävää lasten mielipiteen selvittäminen on myös suhteessa lasten vanhempiin. Vaikka vanhempien ja muiden aikuisten tuki on lapsille tärkeää, se ei kuitenkaan tarkoita, että aikuiset puhuisivat lasten puolesta lasten mielipiteiden mukaisesti. Lasten oikeus hyvään palveluun ei saisi myöskään olla riippuvainen vanhempien panoksesta lasten asioiden hoitamisessa. Tietoa lasten osallisuuden tuloksista ei ole juurikaan saatavilla, koska sitä on tutkittu hyvin vähän. Tutkijat kaipaavatkin lisätietoja lasten kokemuksista osallistumiseen ja sen vaikutuksista sekä yksittäisen lapsen että yleisemmin palvelujen kannalta.

Lasten osallisuuden lisääntyminen lastensuojelussa lisää tarvetta myös lasten kokemusten tutkimiseen tutkimuksen keinoin. Lastensuojelulasten osallistumisessa tutkimuksen tekoon on kuitenkin otettava huomioon monia eettisiä kysymyksiä, joista yksi on lasten haavoittuvuus ja sitä kautta lasten suojeleminen ikävien kokemusten esiin tuomiselta. Orasen (2007, 35) mukaan lastensuojelulasten haavoittu-

vuus ja haavoittavat kokemukset eivät kuitenkaan saisi olla tutkimuksen esteenä. Päinvastoin näiden lasten osallistumisen kynnyks tulisi olla matala, sillä lastensuojelulapsilla on kokemuksia yhteiskunnan pimennossa olevista puolista.

Lastensuojelussa lapsilla voi olla paljon kokemuksia siitä, että asiat vain tapahtuvat ja he ovat näiden muiden tekemien päätösten armoilla. Osallisuus voi kuitenkin antaa kokemuksia kuulluksi tulemisesta, omien ajatusten ja mielipiteiden arvokkuudesta ja asioihin vaikuttamisesta. Osallisuudella on siten voimaannuttava vaikutus. Osallisuuden kokemus voi myös antaa lapselle kykyjä hakea apua silloin, kun tuntee itsensä kaltoinkohdeksi. (emt., 11.) Osallisuuden kokemuksella on myös kasvatuksellinen ulottuvuus. Kun lapsi saa hyviä kokemuksia yhteistyöstä aikuisten kanssa se rakentaa lapsen luottamusta siihen, että lapsi voi hoitaa asioitaan ilman vanhempia tai muuta tukihenkilöä.

Tutkimuksissa kuvattuja lastensuojelukokemuksia

Lastensuojelun asiakkaana olevilla, erityisesti huostaanoton kokeneilla lapsilla on paljon kokemuksia sosiaalityön ammattilaisista ja sosiaalityöstä. Lasten asioita on pohdittu monissa yhteyksissä ja perheelle on suunnattu erityyppistä apua. Annetun avun tuloksellisuutta ja lasten hyvin- tai pahoinvointia on tarkasteltu sekä lasten kanssa että ilman heitä. (Hurtig 2006, 189.)

Tutkimukseni painopistealue lastensuojelun osalta keskittyy kodin ulkopuolelle sijoitettuihin lapsiin, heidän arkielämäänsä ja kokemuksiinsa sijoituksesta. Lasten näkökulma ja lasten elämä lastensuojelupalvelujen piirissä on kiinnostanut tutkijoita ja tutkimuksia lapsista ja lasten kokemuksista lastensuojelun eri osa-alueilta on erityisesti viime vuosilta. Esimerkiksi Eskola (2006) on tutkinut väitöskirjatutkimuksessaan perheväkivaltaa kokeneita lapsia. Forsberg (2002) on puolestaan tutkinut lasten kokemuksia turvakodeissa ja Ritala-Koskinen (2001) lasten tulkintoja uusperhesuhteista. Keskityn seuraavassa tarkemmin oman tutkimusasetelmani näkökulmasta siihen tutkimuskenttään, joka käsittelee lastensuojelusijoituksen kokeneita lapsia. Nämä tutkimukset ovat myös osaltaan toteuttamassa lasten osallisuuden toteutumista tutkiessaan lastensuojelusijoituksia lasten ja nuorten näkökulmasta. Tutkimukset keskittyvät kuitenkin niin sanottuun normaaliin lapsuuteen ja lapsiin, sillä erityistä tukea tarvitsevien lasten kokemuksia ei tutkimuksissa ole selvitetty. Osa käyttämästäni tutkimuksista ovat pro gradu -tutkielmia, sillä lastensijaishuoltokokemuksia on tutkittu varsin vähän sosiaalityön tutkimuskirjallisuudessa.

Niemi (2003, 3) on tutkinut elämäkerrallisen tapaustutkimuksen kautta pitkäaikaisessa perhehoidossa kasvaneen nuoren naisen kokemuksia perhehoidosta ja ihmissuhteista. Perhehoitovuorten vanhempi-suhteita on käsitelty myös Valkonen (1996) haastatteleamalla sijaisperheissä kasvaneita nuoria. Valkosen mukaan biologinen ja sosiaalinen vanhemmuus ei takaa lapsen kokemusta aikuisesta vanhempaan. Tunnesuhteen syntyminen edellyttää nuorten mukaan vanhemmilta sitoutumista hoito- ja kasvatusvastuuseen. Perhehoidossa olevien nuorten kohdalla se ei kuitenkaan tarkoita biologisten vanhempien merkityksettömyyttä nuoren elämässä, vaan heillä säilyy merkittävä rooli lapsen elämässä. Myös perhehoitovanhempien rooli lapsen vanhempaan edellyttää lapsen kokemusta tulla rakastetuksi ja hyväksytyksi. Tutkimuksessa todetaan lapsen ja biologisen vanhemman yhteydenpidon tärkeys erityisesti sijoituksen alkuvaiheessa sekä korostetaan psykologisen vanhemmuuden tärkeyttä sekä perhehoitoon sijoitettujen että biologisten vanhempien kanssa eläville lapsille. (emt., 105–107.)

Nuorten kokemuksia omasta lastensuojeluasiakkuudestaan on tutkinut Marja-Leena Aronen (1994, 23) haastatteleamalla vuosina 1991–1992 kahdeksaa nuorta lastensuojelusta ja laitaselämästä. Lähtökohtana oli lapsiasiakkaan osallisuus ja sen toteutuminen lasten kokemusten mukaan. Aronen kuvaa lasten osallisuutta haastattelujen kautta kolmella ulottuvuudella: tiedollisella, tunnepohjaisella ja toiminnallisella. Aronen mukaan osallisuus tarkoittaa lapselle vaikuttamista ja toimintaa itseä koskevissa päätöksissä ja elinoloissa. Edellytyksenä ovat hyväksyvät ihmissuhteet, jotka ovat välttämättömiä kuulluksi ja kuunnelluksi tulemisessa. Aronen mukaan osallisuutta voidaan määritellä vain lapsen subjektiivisena kokemuksena. Lapsen mahdollisuus osallisuuteen on pohjana lapsen elämäntilanteen kehittymiselle. (emt., 34.)

Lasten kokemuksia lastensuojelusta on tutkinut myös Anna-Liisa Koisti-Auer (2002) pro gradu -tutkielmassaan, jossa hän selvitti survey-tutkimuksella SOS-lapsikyliin sijoitettujen lasten käsityksiä elämästään, huostaanotosta ja sijaishuollosta. Yhtenä tutkimuksen tuloksista on se, että lapset osallistuivat tutkimukseen mielellään ja siihen paneutuen ja kyselyn avulla saatiin tietoon tärkeitä asioita lasten elämästä. Maisio (2004) on puolestaan tutkinut pro gradu -tutkielmassaan lasten huostaanotkokokemuksia diskurssianalyysin keinoin. Tutkimus koostuu 7-10-vuotiaiden perhehoidossa olevien lasten haastatteluista. Lasten puhe huostaanotosta oli tutkimuksen mukaan moniäänistä sekä sisällöllisesti että muodollisesti (emt., 92). Tutkimus nostaa kuitenkin esiin lasten ulkopuolisuuden suhteessa oman elämänsä jo menneisiin sekä tuleviin tapahtumiin. Myös sosiaalityöntekijät olivat jääneet lapsille vieraik-

si, eikä lapsilla ollut erityistä suhdetta omiin sosiaalityöntekijöihinsä tai tietoa heille kuuluvista tehtävistä. (emt., 92.)

Lasten kokemuksia koulukotisijoituksesta on myös kerätty Stakesin huostaanottoprojektin yhteydessä kertomukselliseen teokseen *Elämäni tarina* (Bardy ym. 2000), johon on koottu nuorten kertomuksia elämästä lastenkodissa ja perhehoidossa. Nuorten kokemuksia on tutkittu myös Näsäsen ja Rautavan (1998) tutkimuksessa, jossa selvitettiin nuorten kokemuksia huostaanotosta ja sijoituksesta sekä nuorten kokemuksia koulukodista. Tutkimuksen tuloksissa keskitytään aikaan ennen koulukotisijoitusta, huostaanotto- ja sijoitusvaiheeseen, koulukotivaiheeseen ja kuulemisen kysymyksiin. Tutkimuksessa nuoret jaetaan heidän kokemustensa perusteella kolmeen ryhmään, joissa he arvioivat koulukodin merkitystä omassa elämässään. Kolmannes nuorista koki koulukodin vaikutukset suotuisina ja näköaloja avaavina, kolmannes nuorista ei kokenut koulukodin muuttaneen elämäänsä ja kolmannes koki, ettei koulukodilla ollut mitään myönteisiä vaikutuksia nuoren elämään. Tutkimuksessa korostetaan erityisesti myös lapsen kuulemisen tärkeyttä lasta auttavana työmenetelmänä silloin, kun nuori voi kuulemisen yhteydessä ymmärtää käyttäytymisensä syy-seuraussuhteita ja saada kokemuksen asioihin vaikuttamisesta. (emt. 45–47.)

3 SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI

Tämän tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä tarkastelen lapsuutta ja vammaisuutta sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Lapsuuden tarkastelu painottuu yhteiskuntatieteelliseen lapsuustutkimukseen ja vammaisuuden tarkastelu puolestaan sosiaaliseen vammaistutkimukseen. Ne molemmat ovat saaneet vaikutteita sosiaalisen konstruktionismin tavasta nähdä todellisuus ja sen eri ilmiöt sosiaalisesti rakentuneiksi. Vehkakosken (2006, 23) mukaan yhteiskuntatieteellistä lapsuustutkimusta ja sosiaalista vammaistutkimusta yhdistävät niiden tavoitteet tarkastella sosiaalisen eriarvoisuuden ja syrjinnän rakentumista, lapsuuden/vammaisuuden muotoutumista ja asemaa yhteiskunnassa sekä yksilöllisten ja kollektiivisten oikeuksien käytännön toteutumista.

Pyrin teoreettisen katsauksen avulla löytämään yhtymäkohtia lapsuuden ja vammaisuuden rajapinnoilta. Puhun tutkimuksessani rinnakkain sekä erityistä tukea tarvitsevista että vammaisista lapsista. Vaikka erityisen tuen tarve ei aina tarkoitaakaan lapsen vammaisuutta tai kehitysvammaisuutta, katson, että erityinen tarve vaikuttaa vamman tavoin merkittävästi lapsen toimintakykyyn ja asemaan niin sosiaalisissa suhteissa kuin palvelujärjestelmissä. Lapsuutta ja vammaisuutta yhdistää myös niiden asema ryhmänä, joita on perinteisesti suljettu yhteiskunnallisen osallistumisen ja itsemääräämisen ulkopuolelle.

Sosiaalinen konstruktionismi on laaja teoreettinen suuntaus, joka liitetään yleisimmin Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin (1994) alun perin vuodelta 1966 peräisin olevaan teokseen *The Social Construction of Reality – Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Sen mukaan ihmisten jokapäiväinen elämä on ihmisten tulkitsemaa todellisuutta. Tämä tulkintojen varaan rakennettu yhteinen elämismaailma on kuitenkin subjektiivisesti merkityksellistä. Ihmiset tuottavat jokapäiväistä elämismaailmaansa ajattelullaan ja toiminnallaan. Elämismaailman todellisuus voi siten myös säilyä vain ihmisten ajattelun ja toiminnan kautta. (emt., 29–30.) Burrin (1995, 4) mukaan todellisuus ja se, miten ihmiset sen ymmärtävät, eivät synny objektiivisista havainnoista, vaan on sosiaalisten vuorovaikutustilanteiden tuotos. Sosiaalisen konstruktionismin perusajatukset lähtevätkin ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta ja sen kautta rakennettavasta ja jaettavasta sosiaalisesta todellisuudesta. Ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja tiedon jakamisessa merkityksellistä on kieli, sen antamat mahdollisuudet mutta myös rajoitukset.

Vehmasta (2005, 122) mukailleen sosiaalinen konstruktionismi on teoria, joka korostaa kielen, arvojen ja ideoiden merkitystä materiaalistien olosuhteiden perustana. Sosiaalisen konstruktionismin näkemykset nousevat ihmisten kielenkäytön merkityksistä maailman luomisessa, ei vain sen kuvaamisessa. Koska näkemyksen mukaan todellisuus ja siitä saatava tieto muodostuvat ihmisten välisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, ei kaikki todellisuudeksi käsitettävä ole siten absoluuttista tai universaalista, vaan ihmisten sosiaalisessa vuorovaikutuksessa luomaa konstruktioita. Näin ajateltuna vammaisuus, tai jokin muu ilmiö, ei ole totuus jostakin, vaan ihmisten sosiaalisesti luoma kuva, jonka pohjalta luodaan erilaisia yhteiskunnallisia rakenteita. Toisin päin ajateltuna sosiaalinen konstruktio antaa mahdollisuuden myös vallitsevien tulkintojen ja käytäntöjen muuttamiseen.

3.1 Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus

Lapsuutta ja lasten toimijuutta on nostanut näkyväksi sosiologinen lapsuustutkimus, joka on tehnyt tuloaan 1980-luvulta alkaen. Vaikka tutkimuskenttä on hyvin moninainen, sille yhteistä on halu tutkia todellisia lapsia, heidän kokemuksiaan ja maailmaansa. Huomio on lapsissa ja lapsuudessa itsessään, ei minkään muun ilmiön, kuten perheen sisällä olevana. Sosiologinen lapsuustutkimus on ollut kritiikkinä kehityspsykologialle, joka määrittää lapset tietyille kehitystasoille, sekä sosialisaatioteorialle, jonka mukaan lapsi on sosiaalisesti, asteittain aikuisuuteen kehittyvä olento. (Ritala-Koskinen 2001, 44–45.)

Yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa lapsuutta voidaan tarkastella eri näkökulmista. James ym. (1998, 26–33) erottelevat lapsuustutkimuksesta neljä ulottuvuutta, joilla tarkastelevat lapsuutta. Näillä ulottuvuuksilla lapsi nähdään sosiaalisesti konstruoituneena, heimolapsena, vähemmistöryhmälapsena ja yhteiskuntarakenteellisena lapsena.

James ym. (emt., 26) toteavat, että sosiaalisen konstruktionismin näkökulma lapsuuteen on verraten uusi. Lähtökohtana on unohtaa ne käsitykset, joita lapsuuteen yleisesti liitetään. Lasten ei nähdä muotoutuvan luonnollisten ja sosiaalisten voimien vaan merkitysten kautta, joita lapset rakentavat sekä itse että vuorovaikutuksessa aikuisten kanssa (emt., 28).

James ym. (emt., 212–213) erottelevat sosiaalisessa konstruktionismissa kaksi näkökulmaa. Ensimmäisessä lapsuus voidaan nähdä ajan ja materiaalistien olosuhteiden tuotteena, ikään kuin marxilaisena lap-

senä, jota määrittävät suhteet tuotantoon, vanhemmuuteen ja koulutukseen. Toinen näkökulma on nähdä lapsuus diskurssiteorian kautta, jonka mukaan lapsuus tehdään näkyväksi ikää, riippuvuutta, kehitystä ja perhettä käsittelevässä puheessa. Erilaiset lapsuusdiskurssit muodostavat lapsuutta ja lapsia erilaisilla tavoilla sosiaalisissa käytännöissä ja instituutioissa. (James ym. 1998, 212–213.) Esimerkiksi lainsäädäntö määrittää lapsuutta asettaessaan ikärajoja, joilla säädellään yksilön oikeuksia päättää täysivaltaisesti asioistaan ja osoittaa mielipiteitään. Myös vuorovaikutustilanteissa lapsuutta rakennetaan rajaamalla sitä, millainen käyttäytyminen on aikuisuuteen tai lapsuuteen kuuluvaa. (Ritala-Koskinen 2001, 50.) Myös lapsen vammaisuuden perusteella luodaan rajoituksia lapsen osallisuuden kuulluksi tulemisen suhteen.

Lapsuustutkimuksen ytimessä ovat olleet lasten huomioiminen ihmisinä, heidän vahvuuksiensa ja osaamisensa osoittaminen, lasten tarpeet tulla havaituiksi, kunnioitetuiksi ja osallisiksi sekä lasten mahdollisuus vaikuttaa omaan lapsuuteensa (Neale 2004, 7, ref. Forsberg ym. 2006b, 8). Lapsuustutkimuksen ja sosiaalityön käytäntöjen rajapinnoilla nähdään vielä kuitenkin olevan yhteensopimattomuutta, sillä toisin kuin sosiaalityössä, on lapsuustutkimuksessa keskitytty normaalilapsuuden näkökulmiin. Sosiaalityössä kohdattavia lasten ongelmia on tarkasteltu lapsuustutkimuksessa ainoastaan kolmansien maiden lasten kautta. Länsimaisten lasten elämään kuuluvista ongelmakohdista on varsin vähän lapsuustutkimuksen kautta tehtyjä tutkimuksia. (Forsberg ym. 2006b, 9.) Eskola (2005, 36) toteaaakin, että yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen lähtökohdaksi muodostui tavallisen lapsuuden ja siihen liittyvien asioiden esiin tuominen. Tämä selittänee myös erityistä tukea tarvitsevien lasten ja lastensuojelun heikkoa yhteyttä tutkimuksessa.

Lapsuustutkimuksen kannalta sosiaalityön tutkimuksella voi olla paljon annettavaa, sillä erilaisissa vaikeissa elämäntilanteissa elävistä lapsista ja heidän kokemuksistaan tarvitaan lisää tietoa. Erityisissä olosuhteissa elävien lasten tutkimiseen liittyy kuitenkin monia haasteita ja eettisiä kysymyksiä. Näitä voivat olla lasten tavoittaminen tutkimukseen sekä tutkimusmenetelmien valinta lasten näkökulmasta vähiten vahingoittavasti. Myös lapsista raportoimiseen tulee kiinnittää huomiota ja erityisesti siihen, millaista kuvaa lapsista raportoinnin kautta luodaan. Tärkeää on tarkastella sitä, jääkö tutkimuksen kautta luotavassa kuvassa tilaa lasten selviytymiselle vai kuvataanko lapsia vain uhrinäkökulmasta. (emt., 36–37.)

Tutkimuksen näkökulmasta yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus ohjaa tekemään valintoja, jotka mahdollistavat lasten kokemusten ja toiminnan näkyväksi tekemisen. Nämä valinnat ovat sekä teoreettisia että metodologisia. Pyrkimyksenä on vanhojen teorioiden lapsilähtöinen tarkastelu sekä teorioiden kehittäminen siten, että ne toimivat myös lasten näkökulmasta. (Eskola 2005, 35–36.)

3.2 Sosiaalinen vammaistutkimus

Kuten lapsuutta, myös vammaisuutta on pyritty rajaamaan ja määrittelemään erilaisilla lääketieteellisillä ja psykologisilla luokituksilla. Niillä on oikeutettu erilaiset hoito- ja kuntoutustoimenpiteet, lainsäädännölliset ratkaisut sekä sosiaali- ja terveystalvelujen tarjoaminen. (Vehkakoski 2001, 88–89.) Toisenlaista näkökulmaa vammaisuuteen on haettu sosiaalisella vammaistutkimuksella. Sen juuret ovat peräisin 1960- ja 1970-luvuilta, kun vammaisten poliittinen toiminta aktivoitui erityisesti Yhdysvalloissa. Uusien, vammaisuuteen vaikuttavien sosiaalisten tekijöiden esiintuonnilla pyrittiin lääkäreiden ja muiden ammattilaisten ylivoimallisuuden vähentämiseen ja vammaisten oikeuksien lisäämiseen (Vehmas 2005, 109).

Sosiaalinen vammaistutkimus voidaan jakaa materialistiseen ja sosiaaliskonstruktivistiseen lähestymistapaan. Materialistinen näkemys tarkastelee vammaisuutta taloudellisten ja yhteiskunnallisten lainalaisuuksien ja rakenteiden kautta. Tämä näkökulma, eli vammaisuuden sosiaalinen malli, perustuu marxilaisille ajatuksille. Sen mukaan vammaisuuden ydin on yhteiskunnassa, joka eristää ja poissulkee vammaisia yhteiskunnallisesta osallistumisesta. Sosiaaliskonstruktivistinen malli puolestaan näkee vammaisuuden sidoksissa tiettyyn kulttuuriseen ympäristöön ja siinä luotuihin arvoihin ja uskomuksiin. Vammaisuus ei siten ole objektiivinen, vaan kulttuurisesti luotu ilmiö, jonka sisältö vaihtelee historiallisen ja kulttuurisen yhteyden mukaan. Vaikka vammaisia ihmisiä on kaikissa kulttuureissa kaikkina aikoina, vammaisuuden merkitys riippuu siihen liitetystä uskomuksista ja määritelmästä. Esimerkiksi kehitysvammaisuuden ja erilaisten kehityshäiriöiden osuudet vaihtelevat niihin eri aikoina kohdistettujen arviointi- ja luokitteluperusteiden mukaisesti. (Vehmas 2005, 120–122.)

Sosiaaliskonstruktivistisen mallin mukaan vammaisuutta luodaan kielen ja kulttuuristen representaatioiden kautta. Näkemyksen mukaan kielenkäyttö luo ja muokkaa ihmisten ajattelua ja toimintaa. Myös vammaisuuden lähtökohta nähdään kielessä ja sen vaikutuksissa ajattelu- ja toimintamalleihin vammai-

sia kohtaan. Eri alojen ammattilaisten rooli on merkittävässä asemassa rakennettaessa käsityksiä vammaisuudesta. (emt., 123.) Ihmisille annettavat nimitykset ja leimat ohjaavat tarkkaavaisuutta ja muodostavat käsityksiä siitä, miten ihmiset ajattelevat toisista ihmisistä ja miten toimivat heitä kohtaan. Erilaisilla puhetoivoilla voidaan rakentaa ja määritellä vammaisuutta ja vammaisia ihmisiä sosiaalisina subjekteina. Esimerkiksi käsitykset vammaisista aktiivisina toimijoina tai passiivisina uhreina määrittyvät kielen käytön välityksellä. Tahattomiksikin tarkoitetut lausahdukset ja puhettavat voivat kontekstista riippuen luoda sekä myönteisiä että kielteisiä merkityksiä. (Vehkakoski 2001, 93–94.) Ammattilaisten toiminta ja kieli eivät siten muokkaa vain heidän omia, vaan myös puheen kohteena olevien ihmisten käsityksiä itsestään.

Vehkakoski (2000, 67–68) on selvittänyt ammatti-ihmisten luomia kuvauksia vammaisesta lapsesta omassa diskurssianalyttisessä tutkimuksessaan. Analyysinsa perusteella hän on muodostanut kolme suuntausta, joilla lasta kuvattiin. Niissä lapsi asetetaan kohteeksi, lasta kuvataan ongelmana tai lapsesta luodaan subjekti. Lapsen roolia subjektina toteutettiin korostamalla lapsen kehittymismahdollisuuksia, oikeuksia ja aktiivisuutta, persoonallisuutta sekä ympäristön vaikutuksia vaikeuksien aiheuttajana. Ammatti-ihmisten kielenkäyttö lapsesta kohteena ja ongelmana vahvisti Vehkakosken (emt., 72–74) mukaan ammattilaisen tietynlaisia toimintamalleja; asiantuntijuutta, objektivismia, mekanistista lähestymistapaa sekä vammaisuuden yksilölliseen tulkintaan nojaavia käytäntöjä. Tällaisella asiantuntijuutta luovalla kuvauksella ammattilaiset vahvistivat omaa hallintavaltaa ja pätevyyttä sekä loivat samalla lapsen ja vanhempien tietämättömyyttä ja passiivista roolia. Subjektiiiviset representaatiot lapsesta edustivat puolestaan lapsen osallisuuden korostamista, holistista lähestymistapaa ja ympäristön huomioimista sekä yhteistyötä perheen ja muiden ammatti-ihmisten kanssa.

Vaikka kielen, asenteiden ja ideoiden merkitys korostuu sosiaaliskonstruktioonisessa tulkinnassa vammaisuudesta, katsotaan mallissa myös yhteiskunnallisten rakenteiden vaikuttavan vammaisuuden kokemukseen (Vehmas 2005, 124). Näitä yhteiskunnassa olevia käytäntöjä ovat esimerkiksi koulu, rakennettu ympäristö, työ, vammaisuuden kulttuuriset representaatiot sekä tieteellinen tutkimus. Yhteiskuntaan luodut materialistiset ratkaisut erilliskoulujen rakentamisessa vammaisille tai ympäristön ja liikennejärjestelyjen suunnittelu vain fyysisesti vahvoille ihmisille ovat osaltaan luomassa käsityksiämme vammaisista ihmisistä sekä estämässä heidän mahdollisuuksiaan toimia eri yhteiskunnan osaluilla tasavertaisesti muiden kanssa (emt., 124–127.)

3.3 Näkökulmien yhtymäkohtia

Vehkakoski (2006, 25) on tarkastellut tutkimuksessaan yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen ja sosiaalisen vammaistutkimuksen yhtymäkohtia ja toteaa, että yhtäläisyyksiä näiden kahden suuntauksen välillä on useita. Molempien tavoitteena on ollut löytää teoreettisia välineitä sosiaalisen eriarvoisuuden, ulkopuolelle jättämisen ja oikeuksien toteutumisen tarkasteluun. Myös tutkimuksen näkökulmasta lapsilla ja vammaisilla voi olla paljon samoja kokemuksia toimijuuden, oikeuksien eväämisen tai institutionaalisen tarkkailun kohteeksi joutumisesta.

Vaikka yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus ja sosiaalinen vammaistutkimus ovat olleet kiinnostuneita samoista teemoista, ei lapsuutta ja vammaisuutta ole tutkimuksessa pyritty juurikaan yhdistämään. Priestley (1998, 208) toteaa, että uusien lapsuuteen ja vammaisuuteen liittyvien näkökulmien valossa on lapsuuden ja vammaisuuden yhtymäkohtia tutkittu vähän. Priestley (emt., 208) kritisoi sitä, kuinka yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus on marginalisoinut vammaisuuden kokemisen ja sosiaalinen vammaistutkimus puolestaan marginalisoinut lapsuuden kokemisen. Kuitenkin hän toteaa, että uusimpien lapsuus- ja vammaistutkimusten rajapinnoilla on nähtävissä, kuinka vammaisen lapsi nousee esiin eri alueilla. Se tarkoittaa myös vaatimusta vammaisen lapsen identiteetin ja lapsuuden uudelleen määrittelystä. Tämän prosessin nopeuttamiseksi vaaditaan tutkijoilta kuitenkin sitoutumista uusien ajattelutapojen omaksumiseen lapsuudesta ja vammaisuudesta. (emt., 220.)

Suomalaisessa tutkimusperinteessä vammaisia lapsia on tutkittu erityispedagogiikan alalla. Vehkakosken (2006, 26) mukaan yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen ajatuksiin on erityispedagogiikassa tukeuduttu vähän. Erityispedagogiikan lapsitutkimuksissa ja yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa on olemassa eroavaisuuksia, jotka voivat selittää yhtymäkohtien vähäisyyttä. Erityispedagogiikan lähtökohtina ovat olleet kehityspsykologiset ja kuntoutukselliset näkökulmat lapsuuden ymmärtämisessä. Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus on puolestaan lähtökohtaisesti kritisoinut kehityspsykologian valta-asemaa. Näin ollen kehityspsykologinen lapsitutkimus ja yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus edustavat erilaisia koulukuntia myös kansainvälisestä näkökulmasta, eikä yhteisiä linjoja hakevaa vuoropuhelua ole syntynyt.

Lapsuuteen ja vammaisuuteen liittyvistä tutkimuksellisten näkökulmien eroavaisuuksista huolimatta näitä kahta ilmiötä yhdistää kuitenkin niiden todellinen yhteys. Tässä tutkimuksessa ymmärrän sekä lapsuuden että vammaisuuden sosiaalisesti rakentuneiksi, toisiinsa kiinnittyneiksi ilmiöiksi. Tutkimukseni päähenkilöihin, erityistä tukea tarvitseviin lapsiin, kohdistuvat sekä lapsuuteen että vammaisuuteen liittyvät odotukset. Ne tulevat esille sekä subjektiivisina kokemuksina että vuorovaikutuksen ja yhteiskunnan rakenteiden tasoilla. Haluan kuitenkin korostaa tämän tutkimuksen perustana myös sosiaalisen konstruktionismin tarjoamaa muutoksen mahdollisuutta sosiaalisen todellisuuden muokkaamisessa ja uudelleen luomisessa.

Tässä tutkimuksessa ymmärrän empiirisen aineiston, haastattelijan ja haastateltavan välisen keskustelun, sosiaalisen konstruktionismin mukaiseksi vuorovaikutustilanteeksi. Se on yhdessä luotua sosiaalista todellisuutta, jonka lopputulokseen vaikuttavat molempien osapuolten odotukset ja käsitykset toisesta ihmisestä sekä tutkimustilanteesta. Kummankin henkilön osuus keskustelussa on kuitenkin yhtä tärkeä ja se on myös haastatteluista syntyneen aineiston analysoinnin peruslähtökohta.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimukseni tehtävänä on tavoittaa lastensuojelun laitossijoituksessa olevien erityistä tukea tarvitsevien lasten maailmaa sekä tuoda heidän kokemuksiaan esiin tutkimuksen keinoin. Tutkimus on laadullinen tapaustutkimus, jonka empiirinen aineisto, neljän erityislapsen haastattelut, toteutettiin teema-haastattelun menetelmin. Hirsjärven ja Hurmeen (1995, 35–36) mukaan teemahaastattelu on menetelmä, jossa keskustellaan tietyistä kohdennetuista teemoista. Sitä kuvataan puolistrukturoiduksi haastatteluksi siksi, että aihepiirit ovat tiedossa, mutta kysymysten tarkka muoto ja järjestys puuttuvat. Teemahaastattelussa korostetaan ihmisten tuottamia tulkintoja asioista, asioille annettuja merkityksiä ja miten merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48). Tämän tutkimuksen tavoitteena on nostaa lapsi tutkimustilanteessa tutkijan kanssa samanarvoiseksi keskustelun osapuoleksi. Teemahaastattelurunko toimi lähinnä keskustelun suuntaajana, joka sisälsi tiettyjä aihekokonaisuuksia, joista halusin lasten kanssa keskustella.

Forsbergin (2002, 35) Ensi- ja turvakotien liiton arviointitutkimusta mukailleen lasten haastattelutilanteet omassa tutkimuksessani sisältävät seuraavia aihealueita:

- 1) Haastattelutilanteen aloittaminen ja tutustuminen, tutkimuksen tarkoituksen selvittäminen sekä luottamuksellisuuden korostaminen.
- 2) Lapsen asioiden muisteleminen: lastensuojeluasiakkuuden ja sijaishuollon alkaminen, sijaishuolto- paikkaan ja ammatti-ihmisiin tutustuminen.
- 3) Lapsen nykytilanteesta keskusteleminen: kokemukset sijaishuollossa olemisesta ja ammatillisesta avusta, lapsen ajatukset ja toiveet tulevaisuudesta.
- 4) Lapsen arviot sijaishuollosta: mikä on ollut hyvää ja mikä huonoa. Mitä neuvoja lapsi antaisi aikuisille, jotka työskentelevät lasten kanssa? Mikä auttaa lasta sijaishuollossa?
- 5) Haastattelutilanteen lopettelu, tilaisuus lapsen omille kysymyksille, mahdollisesti nauhoituksen kuunteleminen ja pienen tarjoilun nauttiminen yhdessä.

Tutkimuksessa näen syntyneen aineiston haastattelijan ja haastateltavien lasten yhteisesti tuotettuna kerrontana ja toimintana (emt., 63). Lähtökohtanani ei siten ole analysoida vain lasten tuottamaa puhet-

ta, vaan keskustelua ja haastattelutilannetta kokonaisuutena. Lasten haastattelemisen tavoitteena tutkimuksessani on vuorovaikutteisuus ja pyrkimys yhteisen kielen ja ymmärryksen löytämiseen. Katson tärkeäksi antaa mahdollisuuden myös ennalta arvaamattomille asioille ja lapsen itse tuottamille asioille ja kysymyksille. Tavoitteena on lasten pätevyyden korostaminen ja pyrkimys lasta haavoittavien asioiden välttämiseen mahdollisimman hyvin. Keskustelun tarkoitus ei niinkään ole nostaa esiin lapsen ikäviä muistoja, vaan keskittyä siihen mikä lapsella on ollut hyvää ja mikä on auttanut. (emt., 33–34.)

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimustehtäväni ovat muotoutuneet aineistolähtöisen laadullisen tutkimuksen mukaisesti koko tutkimusprosessin aikana. Lopulliset tutkimustehtävät olen jakanut kolmeen kokonaisuuteen, jotka ovat:

- 1) Millaisia kokemuksia erityistä tukea tarvitsevilla lapsilla on lastensuojelusijoituksesta sen eri vaiheissa?
- 2) Mitä auttavia tekijöitä erityistä tukea tarvitsevat lapset kokevat sijaishuollossa?
- 3) Miten erityistä tukea tarvitsevien lasten kokemukset ja tieto on tavoitettavissa tutkimuksen keinoin?

4.2 Aineiston hankinta

Tutkimukseeni tarvittavan haastatteluaineiston keräsin Nuorten Ystävät ry:n vammaispalveluissa syksyn 2006 ja alkuvuoden 2007 aikana. Tutkimustani varten sain tutkimusluvan Nuorten Ystävät ry:n hallitukselta. Myös tutkimukseen osallistuvien lasten vanhemmat ja tarvittaessa sosiaalityöntekijät antoivat suostumuksensa lapsensa osallistumiseen. Tärkeintä minulle tutkijana kuitenkin oli lasten vapaaehtoisuus: lapset saivat itse päättää, haluavatko osallistua. Keskustelin heidän kanssaan etukäteen ja kerroin, mistä tutkimuksessa on kysymys.

Tutkimussuunnitelmaa tehdessäni suunnitelmani oli, että suorittaisin aineistonhankinnan ulkopuolisena tutkijana. Tilanne kuitenkin muuttui keväällä 2006, kun minut valittiin vapautuneeseen sosiaalityöntekijän paikkaan Nuorten Ystäviin. Oma muuttunut asemani toi myös omat muutoksensa tutkimuksen

tekoon. Työt aloittaessani pohdin, miten tulisin tutkimukseni järjestämään. Oma roolini tutkijana oli muuttumassa tutustuessani palvelujen piirissä oleviin lapsiin. Näkökulma ulkopuolisesta tutkijasta täytyi muuttaa ja miettiä, miten käydä asia läpi tutkimukseen osallistuvien lasten kanssa. Lapset oppivat tuntemaan minut sosiaalityöntekijänä, jolla on oma paikkansa lasten asioissa. Joidenkin lasten kanssa tein myös henkilökohtaisesti enemmän töitä, jolloin myös suhteesta muodostui läheinen sosiaalityön asiakassuhde. Myös se tuli ottaa huomioon haastattelua tehtäessä.

Keskustelin jokaisen lapsen kanssa etukäteen tutkimuksesta, minkä jälkeen soitin lapsen vanhemmille tai keskustelin asiasta heitä tavatessani. Joissakin tapauksissa kysyin ensin luvan vanhemmilta ja keskustelin myöhemmin asiasta lapsen kanssa. Olin tehnyt lasten osallistumisesta kirjallisen lupapyyntö, jonka aioin lähettää vanhemmille puheluni jälkeen. Vanhemmat eivät kuitenkaan katsoneet kirjallista lupaa tarpeelliseksi, joten luotin heidän suulliseen suostumukseensa. Lapset suhtautuivat haastattelupyyntöihini innolla ja heidän mielestään oli mukavaa päästä haastateltaviksi. Myös vanhemmat suhtautuivat myönteisesti haastatteluun, eikä yksikään kieltänyt lapsensa osallistumista siihen.

4.3 Lasten haastattelut tutkimusaineistona

Tutkimukseni aineisto koostuu neljästä lapsen haastattelusta. Heistä kaksi on tyttöä ja kaksi poikaa. Iältään he ovat 9-15-vuotiaita. Kaikilla tutkimukseen osallistuvilla lapsilla on yksilöllisesti määrittyvä erityisen tuen tarve, joka muodostuu kehitysvammaisuuden, kehityksellisen viiveen ja/tai oppimisvaikeuksien, käyttäytymisen häiriöiden tai psyykkisen voinnin kokonaisuudesta. Heidät kaikki on myös sijoitettu lastensuojelutarpeen perusteella laitokseen, sijais- tai avohuoltoon.

Tutkimukseni mahdollistavan organisaation palveluissa sijoitettuja lapsia on enemmän kuin lastenkohteissa yleensä. Kuitenkin tutkimukseen sopivien lasten löytäminen oli vaikeampi tehtävä kuin alun perin olin ajatellut. Sijoitettuna olevien lasten tilanteet voivat vaihdella suuresti psyykkisen voinnin ja kokonaistilanteen osalta, mikä toi ennalta suunnittelemattomia muutoksia tutkimukseeni ja sen aikatauluihin. Kysymykset siitä, onko lapsen tilanne sellainen, että tutkimukseen osallistuminen on lapsen edun kannalta sopivaa, täytyi ottaa huomioon. Tutkimussuunnitelmaan sisällytynyt tavoite 5-7 lapsen haastattelusta ei toteutunut, vaan haastatteluihin osallistui lopulta neljä lasta. Katson kuitenkin, että

vaikka aineisto jäi odotettua pienemmäksi, sain toteuttamillani haastatteluilla paljon materiaalia tutkimustani varten. Pienen aineiston analysointi on myös tarkempaa yksittäisten haastattelujen kohdalla, minkä toivon näkyvän myös analyysitekstissä.

Tutkimukseni tavoite, vuorovaikutuksellisuus, oli myös yksi kriteereistäni tutkimukseen osallistumisesta. Lapsen täytyi jollain tavalla kyetä vastavuoroiseen keskusteluun toisen ihmisen kanssa ja kyettävä tuottamaan tietoa omista asioistaan. Siksi esimerkiksi puhumattomat tai heikosti keskustelemaan kykenevät lapset jäivät tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Lasten osallistumista miettiessäni otin huomioon myös sen, miten lapsen sijoitukseen liittyvä kokonaistilanne soveltuisi tutkimukseen. Katsoin, että esimerkiksi vasta vähän aikaa sijoitetuilla lapsilla kokemukset ovat vielä niin vähäisiä, että niiden käsitteleminen ei ehkä toisi sellaista tietoa, jota tämä tutkimus tavoittelee. Näiden syiden vuoksi päädyin lopulta siihen, että suoritin ennakoarviota, jonka pohjalta kysyin lasten halukkuutta osallistua haastatteluun. Tällä valintaprosessilla olen siten vaikuttanut tutkimukseeni kulkuun jo alusta lähtien. Katson sen avulla kuitenkin noudattaneeni lapsen edun huomioimista tutkimusta tehtäessä, mutta myös suunnannut tutkimustani sen tavoitteita kohti.

Äänitin tutkimustilanteet nauhurilla ja merkitsin mahdollisimman tarkkaan ylös muita huomioita sekä haastattelun aikana että välittömästi sen jälkeen. En päättänyt videoida tilanteita, vaan luotin ääninauhaan ja omiin kokemuksiini ja tulkintoihini tutkimustilanteesta. Kirjasin haastattelujen jälkeen litte-roinnin yhteyteen kuvauksen haastattelutilanteesta.

4.4 Aineiston analysointi

Tutkimusaineiston analyysimenetelmänä käytän sisällön analyysia. Analysoinnin kohteena käytän koko haastattelutilanteissa tuotettua keskustelumateriaalia, en pelkästään lasten tuottamaa puhetta. Sisällön analyysi on dokumenttien analyysimenetelmä, jolla pyritään rakentamaan malleja, jotka kuvaavat tutkittavaa ilmiötä tiivistetyssä muodossa. Analyysin avulla tutkittava ilmiö voidaan myös käsitteellistää. (Kygäs & Vanhanen 1999, 3.)

Sisällön analyysia voidaan tehdä aineistolähtöisesti tai pohjautuen johonkin teoriaan perustuvaan luokitteluun (emt., 3). Oma analyysini on aineistolähtöistä, jossa rakennan analyysini haastatteluaineistosta

nouseviin teemoihin. Aineistolähtöisessä sisällön analyysissä yhdistellään esiintyviä käsitteitä ja sitä kautta saadaan vastaus tutkimustehtävään. Analyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn. Empiirisestä aineistosta edetään kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajarvi 2002, 115.)

Sisällön analyysin tekemiseen ei ole olemassa yksityiskohtaisia sääntöjä, vaan analyysin runko perustuu tiettyihin ohjeisiin prosessin etenemisestä. Analyysin tekemisessä tärkeässä asemassa on aktiivinen aineiston lukeminen ja kysymysten tekeminen aineistolle, kuten kuka, mitä, missä, milloin ja miksi. Lukeminen ja aineiston monipuolinen pohdinta ja käsittely lukemisvaiheessa luovat pohjaa analyysille. Aineistolähtöinen sisällön analyysi lähtee tutkittavan aineiston pelkistämisestä, jolla koodataan aineistosta tutkimustehtävään liittyviä ilmauksia. Pelkistämisen jälkeen ilmauksista ryhmitellään yhteen kuuluvat asiat. Ryhmittelyssä etsitään pelkistettyjen ilmaisujen erilaisuuksia ja yhtäläisyyksiä, jolloin samaa tarkoittavat ilmaisut yhdistetään samaan kategoriaan. Löydetyille kategorioille annetaan sisältöä hyvin kuvaava nimi. Analyysia jatketaan kategorisoimalla saman sisältöisiä ryhmiä yläkategorioiksi ja edelleen yhdistäviksi kategorioiksi niin kauan kuin se on mielekästä ja mahdollista. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 5-7.)

Tiiviissä tutkimusprosessissa analyysivaihetta ei voi tiukasti erottaa muista tutkimuksen vaiheista. Omassa työskentelyssäni jo aineiston hankinnan edetessä alkoi hahmottua kuva siitä, mitä aiheita ja kokonaisuuksia aineisto sisältää. Aineisto oli tuttu jo litterointivaiheessa, jossa teknisestä työskentelystä huolimatta en voinut välttyä myöskään aineiston pohdinnalta. Litterointi olikin erittäin tärkeä vaihe aineiston prosessoinnin kannalta. Vaikka olin itse mukana litteroitavassa aineistossa, sieltä löytyi kuitenkin asioita, joita en ollut huomionnut haastattelutilanteissa. Näitä olivat muun muassa lasten tuottama kieli ja oma osuuteni keskustelun luomisessa.

Analyysini eteni edellä esitellyn aineistolähtöisen sisällön analyysin rungon mukaan. Luin aineistoa paljon ja nostin sieltä ilmaisuja, käsitteitä ja teemoja. Pienistä paloista lähdin kategorisoimaan isompia kokonaisuuksia, jotka vastasivat tutkimuskysymyksiin ja loivat sille merkityksiä. Analyysissä hain lasten haastatteluista nousevia yhtäläisyyksiä, mutta nostan esiin myös eroavaisuuksia lasten kokemuksissa. Aineisto on pieni ja lasten tilanteet erilaisia, joten eroavaisuuksia löytyi, vaikka esiin tulleet teemat ja asiat olivat samoja. Tuomalla esiin lasten eroavaisuuksia haluan korostaa tutkimukseni tapauskoh-

taista luonnetta sekä tuoda yhtäläisyyksistä huolimatta esiin eroja sekä haastattelutilanteisiin että lasten esiin nostamiin yksilöllisiin kokemuksiin liittyen.

Analyysitekstissä käytän paljon suoria lainauksia käydyistä keskusteluista. Sillä haluan luoda lukijalle kuvaa siitä, miten haastattelut erityislasten kanssa sujuivat sekä nostaa lasten äänen konkreettisesti esiin tutkimuksessa. Olen muokannut litterointitekstejä lasten tunnistamattomuuden lisäämiseksi niiltä osin, joissa lapset ja minä itse käytin nimiä tai muita tunnistettavia yksityiskohtia. Nimet olen korvannut yleisnimityksillä kuten tyttö, poika, äiti, sosiaalityöntekijä ja kotikunta. Muilta osin litterointiteksti on kirjattu ylös puheesta suoraan. En ole siistinyt täytesanoja tai muokannut tekstiä luettavuudeltaan sujuvammaksi. Erityisesti halusin säilyttää lasten puheissa niiden alkuperäisyyden, sillä siten lasten tuottamat asiat ja erityisyys tulevat parhaiten esiin.

Erittelen lapset tekstin suorissa lainauksissa termeillä T1, T2, P1 ja P2, joissa T tarkoittaa tyttöä ja P poikaa. Ikää en merkitse suorien lainauksien yhteyteen. Omat puheenvuoroni olen merkinnyt kirjaimella M etunimeni mukaan. Tutkimuksen vuorovaikutuksellisuuden ideaan nojaten en halua määritellä itseäni haastattelijaksi, jotta yhteisen keskustelun merkitys ei unohtuisi.

5 LASTEN MUISTOJA, NYKYPÄIVÄÄ JA UNELMIA

5.1 Tänne vain tulin - lasten tarinat sijoituksen alkuvaiheista

Lasten kanssa käydyissä keskusteluissa tavoitteenani oli lähteä liikkeelle menneistä tapahtumista ja tavoittaa lasten lastensuojeluasiakkuutta kokonaisuutena sekä lasten muistikuvia ensimmäisistä kontakteista sosiaalityöntekijöiden kanssa. Lapset eivät kuitenkaan kovin hyvin muistaneet, miten tuttavuus sosiaalityöntekijöiden kanssa oli alun perin alkanut. Siksi keskityin melko pian keskustelun edetessä lähinnä nykyisen sijoituksen alkuvaiheisiin. Tutkimukseen osallistuvien lasten sijoituksen kestot vaihtelivat tutkimushetkellä vajaasta vuodesta kolmeen vuoteen. Vaikka sosiaalityön asiakkuuden alkuvaiheiden hahmottaminen oli lapsille melko hankalaa, he osasivat kuitenkin hyvin sanoa, kauanko olivat olleet sijoituspaikassa.

Lapsille kokemusten muistelu ja tiettyyn menneeseen aikaan palaaminen oli yllättävän vaikeaa. Lasten tyypillisin reaktio puhuttaessa vaikeista, lähinnä sijoituksen alkamiseen liittyvistä ajoista, oli ”en muista” -tyyppinen vastaus. Myös Forsberg (2002, 68) on tehnyt lasten muistamattomuuteen ja niukkaan kerrontaan liittyviä havaintoja lasten turvakotiaikaa käsittelevässä tutkimuksessa. Lasten muistamattomuus ja en mä muista -vastaukset olivat yllättäviä myös lapsia haastatelleille työntekijöille. Forsbergin mukaan muistamattomuutta voidaan tulkita monin tavoin, kuten nähdä se haluna unohtaa ahdistavat kokemukset. Väliavaara (2004, 19) puolestaan toteaa, että traumatisoituneiden lasten voi olla vaikea hahmottaa sijoitukseen johtaneita tapahtumia, sillä lasten mielessä menneet tapahtumat ovat tukahdutettuja ja koostuvat irrallisista mielikuvista. Perhesalaisuuden kertominen aikuiselle voi herättää lapsissa syyllisyyden ja häpeän tunteita.

Välttääkseni kovin kipeiden muistojen tuomista esiin väkisin, konkretisoin puheen tavallisilta tuntuviin asioihin, joiden kautta voisi hahmottaa, minkälainen prosessi sijoituksen valmistelu ja alku oli lasten näkökulmasta ollut. Yritin myös löytää lapsen muistikuvia positiivisella tavalla ja kiinnittää niitä esimerkiksi lapsen ikään. Lapset tuottivat paljon en muista -tyyppisiä vastauksia varsinkin vaikeimpiin kysymyksiin. Tyytyminen lapsen pelkkiin ei-vastauksiin ei olisi kuitenkaan johtanut kovin pitkälle ja lisäkysymyksillä kuva tapahtumista tarkentui edes hieman, kuten seuraavassa pojan kertomassa.

M: Mutta tuota muistatko sää kuinka kauan oot ollu nyt täällä?

P1: Varmaan kaks tai kaks ja puoli vuotta. En muista tarkkaa.

M: Mitä, mitä sää muistat siitä tulohetkestä kun tulit?

P1: En paljo mittään.

M: Et palijo mittään.

P1: E.

M: Oliko se talavi vai kesä?

P1: Talavi.

M: Minkä ikäinen sää silloin olit?

P1: En mä ollu ku kymmenen.

M: Niin nyt sää oot kakstoista.

P1: Eiku kolometoista.

M: Niin.

M: Mutta tuota miten se sun kohalla kun tulit niin, nii niin, kävitkö täällä etukäteen katto-massa?

P1: Ei.

M: Tulit ihan suoraan. Oliko siinä joku sosiaalityöntekijä mukana silloin?

P1: En muista.

M: Et muista. No muistatko sää ollenkaan niitä sun sosiaalityöntekijöitä ketä silloin oli?

P1: En mä muista yhtään.

M: Joo. Et ollu mitenkään niitten kans tekemisissä?

P1: Ei, ei oltu kyllä niitten kans mitenkään tekemisissä.

Otteen poika ei kerro muistavansa sijoitushetkellä mukana olleita sosiaalityöntekijöitä. Kaikki lapset kuitenkin muistivat ensimmäisen käyntinsä sijoituspaikassa. Kaksi heistä oli jäänyt sijoitukseen suoraan tutustumisen yhteydessä ja kahdella tutustumiskäynti oli edeltänyt sijoitukseen tulemistä. Lapset kuitenkin kokivat, että tietoja tapahtumien kulusta ei ollut tullut heille tarpeeksi tai sijoitus oli tullut yllättäen, kuten seuraava ote tytön kertomuksesta osoittaa.

M: Kenen kans sää juttelit siitä tänne tulosta?

T1: En kenenkää kans jutellu, se tapahtu yhtäkkiä.

M: Jaa.

T1: Nii.

M: Kukkaa ei puhunu?

T1: Ei ihan oikeesti mulle ei kukkaa puhunu siitä, että mä tänne jouvun, sitte vaan sosku seuraavana päivänä, että joo sää meet siihen paikkaan, mä olin että aha.

M: Mm. Sää et käynyt tutustumassa?

T1: Kävin mä sillai, että kävin mä niinku täällä tutustumassa ja näin, ja olit että aha tämmöseen paikkaan meikäläinen joutuu.

M: Mmm. Ketä siinä tutustumiskäynnillä oli mukana?

T1: Äiti.

M: Oliko muita mukana?

T1: Mää en muista oliko siinä joku sosiaalityöntekijä.

M: Mm. Puhuitko sä kahen kesken soskun kans, sää äsken sannoit, että et puhunu mutta.

T1: En puhunu sillä hetkellä.

Vaikka lapset olivat kokeneet epä tietoisuutta tulevaan sijoituspaikkaan liittyen, he ymmärsivät, miksi sijoitus oli tehty. Ainoastaan toinen pojista ei puhunut sijoituksen syistä lainkaan. Lapset liittivät syyt koulunkäyntivaikeuksiin, vaikeaan perhetilanteeseen kotona sekä omaan käyttäytymiseen, kuten riemumiseen. Ongelmia oli ollut sekä kotona että koulussa.

En kysynyt lapsilta, mitä sosiaalityön palveluita he olivat saaneet ennen sijoitukseen tuloa. Lapsen toivat niitä kuitenkin itse esiin. Näitä olivat kotiin annettu perhetyö, sosiaalityöntekijän kotikäynnit, tapaamiset sosiaalitoimistossa, yhteiset verkostopalaverit sekä edelliset sijoitukset ja sairaalahoito. Seuraavassa otteessa keskustellaan toisen tytön sijoituksen syistä ja esiin tulevat palaverit, joissa häneen liittyviä asioita oli käsitelty.

M: Tiesitkö sää sitä minkä takia sää tänne?

T1: E.

M: Et tienny?

T1: Ei, kovi hyvin.

M: Vähä jotaki kuitenkin. Mitä sää ajattelit silloin?

T1: Koulun takia.

M: Silloin, koulu meni vähä pieleen siellä.

T1: No vähäsen ja vähä, niin paljo meni pieleen ettei mitään järkeä!

M: Mm. No juttelitko sää sen työntekijän kans siitä koulusta?

T1: Kyllä mä välillä, oli meillä semmosia yhteisiä palaverreja.

M: Mm.

T1: Opettaja oli ja minä olin ja äiti oli ja sosiaalityöntekijä oli ja semmonen työntekijä joka kävi meillä kotona.

M: Joku perhetyöntekijä?

T1: Nii.

M: Joo. Paljo oli ihmisiä siinä mukana.

T1: Mm. Ne halus että mun koulu lähtis hyvin käyntiin ja kaikki menis parempaan suuntaan.

M: Nii. Se oli se tavote siinä.

T1: No nii.

Tytön kertomuksessa palaverien tarkoitus tulee selvästi esiin. Kertoessaan sosiaalityöntekijästään myös toinen tyttö otti esiin palaverit, joissa oli ollut mukana. Palaveripuheen yhteydessä edellisen otteen tapaan myös tämä tyttö kertoo syyn palaverien pitämiseen ja sitä kautta myös lastensuojeluasiakkuuden tarpeeseen. Palaverien merkitys myös sijoituksen aikana tulee tytön puheessa esille.

M: Minkälainen, juttelitko sää paljo sen soskun kans, tai missä sää näit sitä?
T2: Juttelin, me aina mentiin sen luo kylään, käymään, ku meillä, sillä oli meille asioita, juteltiin. Ja sitte ku kerran se tuli meille, puhui meidän kaa, ja silloin tällön.
M: Joo.
T2: Mentiin sinne ku sillä oli asiaa ja se tuli meille.
M: Joo.
T2: Ja pidettiin palaveri, niin ku täälläki pidetään palaveri.
M: Niin.
T2: Soskun kaa.
M: Joo. Muistatko, että tapasitko sillai että olit yksin sinä ja se työntekijä. Oliko semmoisia koskaan, ettei vanhemmat ois ollu mukana?
T2: On ollu vanhemmat mukana.
M: Aina? Joo. Mihin asioihin ne silloin liitty ne teijän palaverit? Miksi sää tapasit sitä työntekijää silloin?
T2: Sen takia ku, se puhu mun käytöksestä ja mielipiteistä ja miksi mä käyttäydyn tällee näin niin.
M: Mm. Vähä huonosti käyttäydyit.
T2: Ym.
M: Käyttäydyitkö sää huonosti kotona vai koulussa vai?
T2: Koulussa ja kotona, molemmissa.
M: Joo.

Sijoituksen alkuun liittyen puhuimme lasten kanssa myös siitä, miltä tuleminen sijoituspaikkaan oli tuntunut. Lasten kertoessa alkuvaiheisiin liittyneistä asioista puheissa heijastui hämmennys ja epävarmuus siitä, mitä oikeastaan oli tapahtunut. Myös kokemuksen negatiiviset muistot tulivat esiin. Lasten muistoissa sijoituksen alkaminen ei jäsenny kovin tarkasti, vaan se tuntuu lasten muistoissa olevan hämärtynyt, eivätkä lapset oikein osanneet kertoa tapahtumista tai sijoituksen alkuajoista.

M: No miltä se tuntu kun tulit tänne? Miltä tää paikka vaikutti?
P1: En mä oikein tiä.
M: Mitä sää oikein ajattelit silloin? Tuntuko hyvältä vai pahalta?
P1: Pahalta.
M: No minkälaisia työntekijät oli?
P1: En yhtään kyllä muista niistä mitään.
M: Joo. Muistatko sää ketä ohjaajia oli silloin töissä?
P1: E.

M: Miltä sinusta silloin tää paikka tuntu?
P2: No en tiä.
M: Oliko hyvä vai huono?
P2: En tiä.
M: Jännittikö sua tulla tänne?
P2: Vähäsen.

Seuraavassa otteessa poikia vanhempi tyttö osaa paremmin jäsentää omia ajatuksiaan sijoituksesta. Huonoista muistoista huolimatta kokemus sijoituspaikasta on kuitenkin muuttunut ajan myötä paremmaksi. Tapahtumiin liittyy voimakkaita tunnemuistoja, jotka näkyivät myös tytön eleissä ja äänenkäytössä. Ääni voimistui aina vaikeamman muiston tullessa esiin ja elehdintä muuttui levottomammaksi.

M: Miltä susta tämä paikka vaikutti?

T1: Se oli aluksi ihan oikeesti aluksi aivan hirviä. Sitte ku mää assuin täällä vähä aikaa, oli sillai että oli lomat ja kaikki pyörimään, kyllä se sitte ku alako tottumaan. Mutta sitte ku oli niinku vakituisesti, niin tuntu välillä että.

M: Että vähä ahisti.

T1: Ai vähä, aika palijo kyllä ahisti.

Lasten kertomuksissa sijoitukseen liittyvistä tapahtumista heijastui kaikilla epävarmuudestakin huolimatta jonkinlainen ymmärrys siitä, miksi sijoitus oli jouduttu tekemään. Osa kertoi puhuneensa asiasta jonkin verran sosiaalityöntekijöiden kanssa, mutta sijoituksen edetessä myös ohjaajien tai muiden työntekijöiden kanssa. Myös äidit olivat keskustelleet sijoituksesta lasten kanssa, mikä on tietysti tärkeää.

5.2 Pahat ja hyvät soskut

Lasten kuvaukset kotikuntien sosiaalityöntekijöistä vaihtelivat. Tytöt osasivat hieman poikia paremmin eritellä ajatuksiaan sosiaalityöntekijöihin liittyen. Seuraavassa otteessa tyttö kuvailee suhdettaan sosiaalityöntekijään. Ote on haastattelun alusta, jossa myös näkyy tytön kiihtynyt äänenkäyttö vanhoihin asioihin liittyen. En kuitenkaan lähtenyt mukaan tytön puhetapaan, vaan pyrin jatkamaan keskustelua neutraalisti.

M: Muistatko sää kuka sun ensimmäinen työntekijä oli?

T1: No täällä se edellinen sosiaalityöntekijä.

M: Mutta siellä kotikunnassa? Mää sitä tarkotan. Sitä sun kotikunnan sosiaalityöntekijää?

T1: No oisit kertonu.

M: Joo mutta sää voit nyt sanua.

T1: Oli niitä niin monta, että en mä muista.

M: Muistatko sää mittään niistä ensimmäisistä työntekijöistä. Mitä sulla on jääny mieleen?

T1: Ne on hirveitä, niin ku kaikki sosiaalityöntekijäthän on yhtä hirveitä, ihan oikeesti.

M: Muistatko sää että oisit jutellu sen työntekijän kans?

T1: Joo kai, ollaan.

M: Mistä asioista te juttelite?

T1: Ne oli niitä omia perhejuttuja, mitä oli.

M: Joo'o, mutta ihan niistä asioista.

T1: Nii.

Tytön puheessa tulee esiin myös sosiaalityöntekijöiden rooli perhe-elämään puuttujana, mutta kuitenkin lapsen tarpeisiin vastaava viranomaistahona.

T1: Se alko oikeesti olla semmosta aika pakkouhkaavaa touhua että.

M: Nii. Ettei kenenkää ollu enää turvallista olla siellä.

T1: Ja sitte ku mulla koulu meni huonosti nii soskut puuttu siihen.

M: Nii. Ne siinä sitte hoksas, ettei kaikki oo hyvin.

T1: Ei. Alakoin itsetuhosia sitte tekemään. Kerran ajjoin pyörällä ja auto tuli nii meinasin jäähä sinne alle.

Haastattelun lopussa palasin vielä uudelleen sosiaalityöntekijään ja tytön mielipiteisiin työntekijän roolista elämän tapahtumissa. Tyttö näkeekin loppujen lopuksi sosiaalityöntekijän eri valossa. Työntekijän rooli muuttuu pahaa aikaan saaneesta työntekijästä ihmiseksi, jonka avulla nuori on saanut elämänsä uuden suunnan. Edellisissä katkelmissa ollut tytön hieman kireä ja kiivas äänensävy muuttui keskustelun edetessä pehmeämmäksi muistojen muuttuessa positiivisemmiksi.

M: Niin jos aattelet vielä sitä sun sosiaalityöntekijää, niin mitä aattelet että se on tehny hyvää sulle?

T1: Se on löytäny mulle näin hyvän paikan. Mun olemiselle, mun koulunkäynnille. Mitä vois kaikkia oikeesti mulle tapahtua, mitä mää tein kotona, mitä mää melekeen joka viikonloppu satunnaisesti join ja poltin. Nii se ei niinko oo semmosta nuoren tytön elämää. Että sillai niinku toimitaan.

M: Täällä sulla on sitte semmoset kunnolliset.

T1: Nii on. Eikä oo semmoset huonot kaveripiirit eikä.

M: Mm. (tauko) Se on hyvä asia. No onko mitään huonoa mitä se sosku on saanu aikaan?

T1: No en mä nyt tiää.

M: Sää oot oikeestaan aika tyytyväinen siihe mitä sää oot sosiaalityöntekijöiltä saanu.

T1: No oon. Apu oli tarpeen. Apua sitä tarvittiin.

M: Mm.

T1: Monessa eri jutussa.

M: Mm. ja sitä sää sait.

T1: Mm, näitä kaikkia.

Seuraavan otteen poika ei pitkän sijoitusajan jälkeenkään näe sosiaalityöntekijöiden ratkaisuisia hyviä puolia. Olen ottanut alkuun katkelman siitä, missä poika kuvaa ristiriitaista suhtautumistaan sijoituk-

seen. Kuulin ensin pojan vastauksen väärin ja poika vastaa uudestaan eri tavalla. Huomasin kuulovirheeni vasta jälkeenpäin ja tarkistin sen vielä litterointivaiheessa. En siksi voinut heti palata pojan risti-riitaisiin vastauksiin. Pojan vastaukset olivat yllättäviä mutta kuvaavat hyvin vaikeutta löytää positiivisia asioita sijoituksesta ja myös nykytilanteesta.

M: Joo. Näitkö sää niitä sun omia soskuja sillon, kävikö ne täällä sen jälkehen ku olit tullu?

P1: Siitäkään en muista yhtään.

M: Joo. No miltä susta on tuntunu, nyt on menny semmonen kaks, kaks ja puoli vuotta ni, niin niin, miltä se nyt tuntuu olla täällä?

P1: No en minä täällä vieläkään sais olla.

M: Mitä sää sanoit, kun en kuullu oikein?

P1: En haluais olla täällä.

M: Joo.

P1: Nyttenkään.

M: Mm. Missä sää mielummin olisit?

P1: Kotona.

M: Kotona isän luona vai äitin luona vai?

P1: En tiä kumman tykönä.

Jälkimmäinen ote on haastattelun loppupuolelta, jossa palasin pojan sosiaalityöntekijään. Otan esille myös pojan aiemmin mainitseman asian, jossa hän syyttää sijoituksesta sosiaalityöntekijää. Sosiaalityöntekijään kohdistuvista negatiivisista mielipiteistä huolimatta poika nostaa esiin kotilomat, joihin toivoisi muutosta ja joihin hän tietää sosiaalityöntekijän pystyvän vaikuttamaan.

M: Mutta ku sää aattelet sitä sun sosiaalityöntekijää siellä omassa kotikunnassa, niin mitä hyvää sää aattelet että se on tehny sulle?

P1: Ei mitään.

M: Ei mitään. No mitä huonua se on tehny?

P1: Kaikki. (hiljaa)

M: Kaikki. No mitä kaikkia?

P1: Ei nyt jaksa luetella.

M: No luettele vaan.

P1: No e.

M: No onko yks asia semmonen että oot täällä?

P1: Mm.

M: No jos tuota aattelet kuitenkin sillai, että saisit muuttaa jonku asian minkä se sosiaalityöntekijä on tehny sun asioissa, niin mikä se ois?

P1: No varmaan kotilomalle, tai kotilomille pääsis vähä.

M: Mm. Se ois semmonen. Joo. No tulleeko muuta mieleen?

P1: Ei.

M: Mutta että kotilomille. Tuntuuko susta että sää haluaisit enemmän ite, ite tuota jotenki puhua sen sun sorkun kans?

PI: En mä en sen kans halua puhua.

M: Et halua. Joo. Että ei oo semmosia asioita.

PI: Ei.

Vaikka kokemukset sosiaalityöntekijöistä vaihtelivat, korostuu lasten puheissa kuitenkin sosiaalityöntekijöiden rooli osana lasten elämää. Jokaisella lapsella oli tieto sosiaalityöntekijöiden olemassaolosta ja mahdollisuudesta saada asioihin muutoksia heidän avullaan. Sosiaalityöntekijät eivät näyttäyty lasten elämässä kuitenkaan aktiivisina, vaan paremminkin taustalla vaikuttavina, mutta tärkeinä henkilöinä.

Kuvitteluleikkiä

Pyysin lapsia haastattelun loppupuolella kuvailemaan, minkälainen heidän mielestään on hyvä sosiaalityöntekijä. Aineistossa mukana ollut nuorin, 9-vuotias, ei osannut kysymykseeni vastata lainkaan. Tytöistä toinen osaa kuitenkin paremmin eritellä ominaisuuksia, joita hyvällä sosiaalityöntekijällä toivoisi olevan.

M: Mm. Mitä sää aattelet, minkälainen on, on hyvä sosiaalityöntekijä? Tässä tuliki jo niitä asioita, että kuuntelee.

TI: Auttaa, siis auttaa. Kuuntelee ja auttaa, nii seki ois jo oikeesti hyvä juttu.

M: Mm. Onko se että ottaa asiat vakavasti?

TI: On.

M: Kuuntelee lapsia ja nuoria ja mitä niillä on, mitä ne miettii.

TI: Nii.

M: No onko huono sitte ihan sen vastakohta? Että ei kuuntele ja on semmonen aika tyyli?

TI: On mulla ollu semmonen tyyli sosiaalityöntekijä.

M: Minkälainen se oli?

TI: Se oli semmonen ettei se niinku oikeesti kuunnellu yhtään ja sitte se teki oman pään mukkaan niitä asioita. Että se ei oikeesti kuunnellu yhtään mielipietä jossain asiassa.

M: Aatteletko sää että se kuunteli äitin mielipiteitä?

TI: Kyllä se kuunteli, mutta ei sitte niinku ottanu mun mielipietä huomioon.

M: Oisko sulla ja äitillä ollu erilainen mielipie?

TI: No en mä tiää.

Käytin lasten kanssa myös eläytymismenetelmää, jossa lapsi voi tuoda omien kokemustensa kautta esille asioita, joista voisi hänen mielestään olla apua muille lapsille. Pyysin lapsia kuvittelemaan itsensä

sosiaalityöntekijäksi, joka auttaa lapsia ja kertoo lapsille muuttamisesta kodin ulkopuolelle. Haastatteluihin osallistuneet pojat eivät osanneet lähteä kuvitteluun mukaan, eivätkä he oikein ymmärtäneet mitä tarkoitin. Ehkä en itse osannut tuoda ideaa heille tarpeeksi hyvin esille tai sitten tämän tyyppinen kuvittelu oli heille liian abstrakti ja vaikeasti hahmotettava asia.

M: No tuota, jos nyt tuota vähä kuvittelet semmosta, kuvitteluleikkinä vähä niinku, että jos ajattelet ja kuvittelet että sää oisit sosiaalityöntekijä ja sulla ois joku semmonen lapsi jota sun pitäis auttaa, niin mitä sää tekisit?

PI: En tiää.

*M: Et tiää. Miten sosiaalityöntekijät voi parhaiten auttaa?
taukoa*

M: Onko se vähä vaikia kysymys?

PI: Juu.

Tyttöjen kanssa eläytymismenetelmä toimi kuitenkin paremmin ja he innostuivat kovasti ajatuksesta. Toinen tytöistä osaa ajatella asiaa myös laajemmin, omien kokemustensa ulkopuolelta ja näkee huostaanoton lasta auttavana toimenpiteenä, silloin kun se on tarpeen.

M: Jos tuota, leikitääkö vähä semmosta kuvitteluleikkiä?

T1: Okei.

M: Että jos sää aattelet että sää oisit sosiaalityöntekijä.

T1: Apua!

M: Jolla ois semmonen lapsi jota sen pitää auttaa.

T1: Joo!

M: Niin millä tavalla sää sen lapsen kanssa tekisit töitä, että sillä lapsella ois kaikki hyvin?

T1: No mää ettisin sille paremman paikan, niinko, että auttasin sitä sillai, antasin sille kaikki tuet. Ja jos ois joku pahempi tilanne nii mää ottasin sen lapsen huostaan.

M: Mm.

T1: Vaikka niinku tämän tyyppiseen paikkaan.

M: Nii.

T1: Että sillä lapsella ois varmaan paremmat oltavat.

M: No jos sun pitäis kertua lapselle, että sä nyt joutut muuttamaan muualle ku kottiin, nii miten sä sen sille sanoisit?

T1: Sillai hienovarasesti, että mä niinku kertaisin sen asian sillai, että jos se lapsi ymmärtäis sen, se ymmärtäis sen mikä on se tilanne, nii sitte ois ihan hyvin.

M: Nii. Mutta sillai aika nätisti kuitenkin?

T1: Nii, että en mä alakais silla että joo että...

M: Nii.

T1: Kertosin sille lapselle sen tilanteen.

Tyttöjen ajatuksissa sosiaalityöntekijän tulee toimia sensitiivisesti lapsen kanssa, lapsen mielipiteitä kuunnellen. Asioiden kertominen lapsen ymmärtämällä tavalla ja rehellisyyttä noudattaen ovat tyttöjen mielestä hyviä toimintatapoja lasten kanssa.

5.4 Hyvin menee kaikesta huolimatta

Vaikka lasten kokemukset sijoitushetkeen liittyen olivat melko negatiivisia, näyttäytyy aika sijaishuollossa lasten puheessa kuitenkin positiiviselta ja lasta auttaneelta prosessilta. Lasta auttaneet tekijät kiinnittyvät konkreettisiin asioihin. Myös itse pyrin löytämään kontaktipintaa lapsen arjessa oleviin hyviin asioihin. Sijaishuollon tehtävä on säännöllisen ja turvallisen arjen luominen sekä lapsen vahvuuksien tukeminen. Tavoitteina kaikille laitoshuoltoon sijoitetuille lapsille voidaan asettaa iänmukainen korvaava kasvatus, perushoito ja huolenpito (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 67).

M: No sää äsken sannoitki että tää on hyvä paikka ja hyvin menny, mutta ossaatko sä ajatella sillai, että ku aattelet sitä että tuli tänne 13-vuotiaana,

T1: Mm.

M: Että minkälaista oli silloin ja minkälaista on niinku nytten. Mitä erua siinä on?

T1: Palijoki.

M: On aika paljo tapahtunuki siinä välissä tietenki.

T1: Mm. Kaikki mennee niinku parhain päin.

M. Mm.

T1: Ku jaksaa ite vaan toivoa sitä.

M: Se on ihan totta, ja sää ponnistelet oikein että asiat menis tosi hienosti. No aatteletko että sää sitte, että oot nyt ihan tyytyväinen siihen miten sulle on käyny?

T1: Joo.

M: Loppujen lopuksi. Että tää on ihan hyvä juttu. Jos aattelet että tää on hyvä paikka, niin mitä kaikkia hyviä asioita täällä on?

T1: No koulu, kaverit ja täällä on tekemistä enempi.

M: Ku kotona.

T1: Mm.

M: Mitä kaikkia tekemistä?

T1: Käyään paljo usseemmin kaikissa paikoissa.

Seuraavassa otteessa poika erittelee tarkkaan omia kiinnostuksen kohteitaan. Oman rauhan, eli omassa huoneessa olemisen tärkeys tulee pojan puheessa hyvin esiin.

M: No mitä kaikkia sää tykkäät täällä touhuta?

P1: No rakennella kaikkia juttuja.

M: Nii.

P1: Nii ja olla vaan ihan omassa rauhassa ja kuunnella musiikkia.

M: Nii että sää oot vähä semmonen, että tykkäät olla ihan omassa olloissaki. Tykkääkö nää liikunnasta?

P1: Joo.

M: Sähälystä ja nuista.

P1: Kyllä se sähäly ihan hyvä on.

Myös koulu nousi lasten puheessa esiin positiivisena asiana. Monen lapsen kohdalla koulunkäynti oli aiemmin ollut vaikeaa kotikunnassa, joten positiiviset kokemukset opiskelusta ovat lapsille tärkeitä.

M: Niin. No miten, mitä sun mielestä se täällä asuminen on sua auttanut?

T2: No.

M: Mitä parannusta on tullu asioihin?

Taukoa

M: Eli vähä puhuttiinkin äsken, että riehumiset on vähä...

T2: Oon ollu kunnolla ja sitte oon oppinu opiskeleen.

Koulunkäynnin ja sijoituksen sujuminen hyvin antaa ainakin joillekin lapsille myös toivoa kotiin paluusta, kuten seuraavassa pojan haastattelukatkelmassa ilmenee. Pojan vastauksissa heijastuvat sijoituksen vaikutukset myös kotona, jossa oma käyttäytyminen on parantunut.

M: No mitä sää aattelet, että mistä asioista sää haaveilet, että mitä tulevaisuudessa tapahtuu?

P2: Että jos muutan kottiin takasin.

M: Mm. No mitä sää aattelet, että millä tavalla asioitten pittää mennä että se onnistuu?

P2: Hyvin.

M: Nii.

P2: Pittää käyttäytyä hyvin.

M: Ym. Tuntuuko susta että se onnistuu?

P2: Ym.

-

M: No tuota, ku aattelet sitä aikaa minkä sää oot täällä ollu nii, miten tuota, mitä asioita, miten tää on auttanut sua. Mitä hyviä asioita on?

P2: Että riehumiset on vähentynyt.

M: Nii. Se on hyvä. Tarkotatko että täällä vai?

P2: Kotona.

M: Nii kotona. Oot rauhattunu.

P2: Nii.

M: Mitä sä siellä kotona aina tykkäät tehdä?

P2: En tiää.

M: Teetkö nä ulkohommia vai sisähommia?

P2: Sisähommia.

Laitoksessa asuvat lapset ovat tilanteessa, jossa lapsella ei ole vaihtoehtoja muuhun asumisratkaisuun. Tämän tosiasian edessä lapset etsivät tapoja, joiden avulla sopeutuminen laitospäristöön on mahdollista. Tässä sopeutumisprosessissa merkittäviksi tekijöiksi lapsille muodostuvat tärkeät ihmissuhteet, yhteiset kokemukset ja oma reviiri. (Törrönen 1999, 128.) Tutkimukseeni osallistuvat lapset olivat löytäneet näitä sopeutumista edesauttavia toimintatapoja hyvin. Omat kiinnostuksen kohteet nousivat jokaisen kohdalla esiin. Poikien haastatteluissa harrastukset olivat kuitenkin konkreettisemmin esillä.

5.5 Henkilökunta lapsen tukena

Sijoituksen perusteena ja tavoitteina määritellään korjaavien ihmissuhteiden ja aikuisten antaman avun merkitys. Välivaaran (2004, 19) mukaan sijoitettuun lapseen kohdistetut tuet onnistuvat parhaiten, kun lasta ympäröivät aikuiset pystyvät luomaan lapseen hyvän vuorovaikutussuhteen ja toimivat lapsen hyväksi suunnitelmallisesti. Silloin lapsen tarpeet ovat etusijalla ja niitä voi havainnoida parhaiten vuorovaikutuksessa ja toiminnallisissa tilanteissa lasten kanssa. Hoivaavassa ympäristössä lapselle tarjoutuu mahdollisuus korjaaviin kokemuksiin. Laitospäristössä, jota myös tutkimukseni edustaa, muodostuvat haasteet lasten tarpeiden havainnointiin ja niihin vastaamiseen erityisen haasteellisiksi. (emt., 14.)

T1: Sais oikeesti tuo henkilökunta sillee, että niin ku tuolla toisessa yksikössä henkilökunta, että se osas ottaa oikeesti paremmin, niinko, sillee että niitten pitäis paremmin mut oppia tuntemaan ja käsitteleen mua sillai niinku paremmin. Että ne niinku huutaa mulle aina jos mä kysyn niiltä jottai, että ne aina välillä mulle huutaa. Nii mä tietenki huuuan takas nille, ku ne ei oo ikinä niinku. Niin se mua ärsyttää.

M: Mm.

T1: Nii niitten pitäis alakaa niinku oikeesti paremmin mua niinku ottaa sillee että, sillee, että tota, miten sen nyt selittää, en mä ossaa.

M: Nii jotenki ottaa huomioon niinku minkälainen sää oot.

T1: Nii oikeesti.

M: Ja että miten sun kans kannattais asiat hoitaa. Nii, tuo on tosi hyvä asia. Aatteletko sää että jotenki semmosella rauhallisemmalla otteella?

T1: Kyllä! Nii ne oli nuo toisetki että, nuo ohjaajat, että jos oli niinku huono päivä niin ne tuli sillai rauhallisemmin, ei tullu niinku huuteleen, että hei että nyt sulla ei oo kaikki hyvin

ja näin. Ne tuli niinku sillai paremmin otti huomioon ja kaikkia, että jos olisi jottai. Ku nämä oikeesti nämä meidän hoitsut on välillä semmoisia ettei ne tajua sitä.

M: Mm. Että sä iteki hermostut siitä. Enemmän. Mm.

T1: Niitten pitäis oppia mut paremmin tuntemaan.

Tyttö kuvaa henkilökunnan kanssa eteen tulevia ristiriitoja. Samantyyppisesti myös poika kertoi, kuinka erimielisyyksiä syntyy. Tarkoitin alun perin kysymyksellä työskentelyä kotikunnan sosiaalityöntekijöiden kanssa, mutta poika alkaa kuitenkin itse kertoa sijoituspaikassa syntyvistä erimielisyyksistä henkilökunnan kanssa.

M: Tuntuuko susta, että sää jotenki, ook sää saanu sanua omia mielipiteitä asioihin, näissä asioissa, että oot täällä ja tämmösissä?

P1: Niihin ei oo mutta, muuten solussa sitte niinku kaikkia, jos sanoo niin tälle näin nii ohjaajat sitte alkaa sillai niiku vittuilee.

M: Nii. Mutta oot saanu sanua.

P1: No nii.

M: Tavallisissa asioissa. Tarkotatko ihan joka päivä jotaki asioita ku sanoo.

P1: No ei ihan joka päivä.

M: Mutta jos sanoo mitä ite on mieltä, nii ohjaajat sanoo joskus vastaan.

P1: Nii.

M: Mistä esimerkiksi?

P1: Ei tuu kyllä mieleen.

M: Mutta joskus tulee vähä sanaharkkaa, niinkö?

P1: Joo.

Tyttö, jonka kokemukset ja ajatukset sijoituksesta olivat paikoin ristiriitaisia, toi keskustelun lopussa kuitenkin esiin tyytyväisyyttään tilanteeseensa ja elämäänsä sijaishuoltopaikassa.

M: No me ollaan nyt paljo käyty läpi ja sää oot tosi hienosti kertonu. Että sää oot niinku nyt kaikin puolin tosi tyytyväinen.

T1: Oon.

M: Ku sää oot täällä.

T1: Oon! Aattele mulla on kavereita, mulla on paikka missä mä pystyn olemaan, mua, mua ei kukkaan häiritte sillo jos mä en taho.

M: Ja sää saat aina juttukaveria, ku ahistaa ja vähä painaa asiat.

T1: Nii. Saa apua. Kotona ei ollu sitäkää.

Lasten puheissa ohjaajat ja muu ammattihenkilöstö nousevat esiin pääasiassa positiivisesti. Sijoituksen alussa henkilöstö oli tuntunut oudolta, mutta molemmin puoleisen tutustumisen edetessä myös kuva

muuttui erilaiseksi. Ristiriidoilta aikuisten kanssa lapset eivät välty sijaishuollossakaan. Tärkeää lasten mielestä on kuitenkin henkilökunnan herkkyys toimia lasten tarpeet ja mielipiteet huomioiden.

5.6 Koti on kuitenkin tärkein!

Läheisillä ihmisillä ja kodilla on usein ristiriitaisia merkityksiä sijoitettujen lasten elämän vaiheissa. Kodin olosuhteiden epävakaus on tavallisimpia syitä sijoitukselle. Lapsen mielessä vanhemmat kuitenkin ovat tärkeitä ja rakkaita kaikista menetyksistä ja vaikeista kokemuksista huolimatta.

Omassa aineistossani kaikkien lasten puheissa koti tuli jossakin kohtaa esille. Puhe kodista liittyi kotilomiin ja kotiin muuttamiseen. Säännölliset kotilomat olivat lapsille tärkeitä tai niitä toivottiin, jos ne eivät sillä hetkellä olleet mahdollisia. Seuraavan otteen poika tietää, että sosiaalityöntekijällä olisi mahdollisuus vaikuttaa hänen kotilomiinsa. Loma-asia tuli tämän pojan kanssa esiin myös haastattelun alussa.

M: No tuota, oisko siinä jos sää saisit sosiaalityöntekijänä olla nii tekisitkö sää jotenki eri tavalla ku ne sun omat sosiaalityöntekijät?

P1: Mm.

M: Tekisit. No mitä sää tekisit eri lailla?

P1: En kauheesti tiää.

taukoa

P1: No kaikki tekisin eri lailla. Ihan niinku kaikki.

M: No mitkä kaikki?

P1: No vaikka lomille pääsy ja nämä.

M: Mm.

Taukoa

M: Sua taitaa harmittaa se loma-asia sua nytte.

P1: Juu.

Kotiasiat olivat myös tytön mielessä, mutta hieman eri tavalla. Tässä tyttö toivoo kokonaan sijoituksen päättymistä, kun taas pojalla selkeästi esiin tulivat vain lomat.

M: Mm. Minkälainen on sun mielestä hyvä sosiaalityöntekijä?

T2: Semmonen joka päästää, antaa mun aina asua äidin luona, eikä anna mun olla tämmöisessä. Vaan antaa mieluummin mun aina asua äidin ja isän luona. Ja antaa mun mennä

mihin tahansa mihin äiti haluaa viedä mut.

M: Mm.

T2: Semmonen ois hyvä. Ja antaa mun ikuisesti asua äidin ja isän luona.

Samainen tyttö ottaa kotilomat esiin vähän väliä haastattelun aikana ja pyrkii määrätietoisesti vaikuttamaan myös minuun niin, että antaisin vastauksia tytön lomarytmin tai kotiin muuttamisen suhteen. Koska tyttö juuttui jo haastattelun aiemmassa vaiheessa muuttamiseen liittyviin asioihin, yritin viedä keskustelua välillä muualle ja löytää sekä sijoituspaikassa että kotona olevia hyviä asioita.

M: No mitä sää ajattelet että sulla on vielä opeteltavaa, missä asioissa sää tarvit vielä apua?

T2: En missään.

M: Et missään. Että oisit omasta mielestä ihan..

T2: Mä haluan vaan kotiin äidin ja isän luo.

Taukoa

T2: Mä haluan vaan äidin ja isän luo.

M: Mm. Sulla on kova koti-ikävä.

T2: Ymm.

M: Mutta sullahan on tapahtunu tosi paljo kaikkia hyviä asioita ja on lähteny eteenpäin menneen, ja sehän on tosi hienoa.

T2: Mutta ikävää ku täällä pitää olla ja sitte ei oo hyvä ku on vaan pikku kotilomia, vähän mulla vaan nää kotilomat, perjantaista sunnuntaihin on ihan lyhyt kotiloma. Ihan lyhyt.

M: Mmm. Mitä muita asioita sulla on semmoisia.

T2: Ja asun kaukana äidistä ja isästä. Pitäis olla kaks viikkoa kotilomalla.

M: Mmm. Mitä sää siellä kotilomalla aina puuhaillet?

T2: Käydään kaupassa ja kävelyllä, ollaan kotona, syödään ruokaa, käydään sillee ulkona kävelyllä ja mummon ja papan kotona, mummon luona, tädin luona, ja enon luona, kaikkia tehdään. Ja käydään leffassa. Mutta ei saa niin paljon tehdä, kun äidillä ei oo paljon rahaa, eikä isällä. Ei niillä oo paljon rahaa. Mutta se on tärkeetä että mä pääsen takasin kotiin.

M: Mmm.

T2: Pääsenkö?

M: No sitä varmaan mietitään. Mutta mietitkö vähä vielä sitä asiaa, että miten tuota sun mielestä ohjaajat ja muut ihmiset voi parhaiten auttaa sua, kun sää nyt kuitenkin asut täällä. Millä tavalla ne sua parhaiten auttaa?

T2: No lisättäis kotilomia. Kaks viikkoa menisin äidin luo, yks viikko täällä ja kaks viikkoa sen jälkeen isän luona. Viikon olisin täällä ja sitte olisin kaks viikkoa äidin luona. Seuraava viikko olisin kaks viikkoa isän luona. Se ois sopiva.

M: Mm. No miltä susta tuntuu täällä tuo päivärytmi tai, tehtävät mitä sää joudut tekemään, onko ne hyviä?

T2: Ei.

M: Ei nekään oo hyviä.

T2: Mitkä asiat?

M: Vaikka järjestäjän tehtävät. Sä oot aika näppärä tyttö kuitenkin.

T2: Niin oon. Mutta ei oo kiva, ku haluaisin olla äidin tai isän luona.

Lapsista ainoastaan yksi kertoi avoimesti huonoista kokemuksistaan kotona ennen sijoitusta, eikä hän juurikaan puhunut kotilomien lisäämisestä tai haaveillut kotiin muuttamisesta. Tytön puheissa korostuu kotiutuminen ja kokonaisvaltainen sopeutuminen sijoitukseen. Alkuaikojen vaikeudet ovat ajan myötä muuttuneet hyväksynnäksi sijoitusta ja sijaishuoltopaikkaa kohtaan.

M: Tiesitkö sää silloin ku sää tulit että sää olisit pitkään?

T1: Mm.

M: Että se kerrottiin sulle?

T1: Kyllä se mulle kerrottii.

M: Että kouluvuojet loppuun?

T1: Nii. Että ku amiski ku on käyty, nii sitte vasta voi rueta miettimään että mitä sitte.

M: Mm.

T1: Että näin on parempi.

M: Eikö se oo aika hyvä suunnitelma?

T1: O, että saa niinku sitte elämän ihan oikeesti raiteilleen, että ku pääsee tonne.

M: Ei tuu mittään hullutuksia.

T1: Mm, että ei tarvi sitte taas alakaa miettimään, että mitä sitte seuraavaksi.

Tämä jo aikuistumisen kynnyksellä oleva tyttö ei ajatellut elämäänsä niinkään kodin kautta, vaan näki tulevaisuutensa opiskelussa ja sen jälkeisessä elämässä. Tieto siitä, että sijoitus kestää tietyn ajan, jolloin asioita katsotaan uudelleen, oli kuitenkin selkeästi tytön sijoituksessa olemista rauhoittava tekijä.

6 LASTEN KOKEMUSTEN JA TIEDON TAVOITTAMINEN

6.1 Erityislapset haastattelun osapuolena

Erityislapset ovat tutkimuksessa harvinainen ryhmä. He ovat myös muilla elämän alueilla marginaalisia. Laitosolosuhteissa olleessaan heidän marginaalinen asemansa on vielä korostuneempaa. En asettanut ennako-odotuksia siitä, mitä odotin haastatteluilla saavuttavani. Lähdin ajatuksesta, että kaikki lasten haastatteluista saamani materiaali on tässä tutkimuksessa merkittävää. Olin kuitenkin pyrkinyt valitsemaan haastatteluihini lapsia, joiden ainakin periaatteessa oletin pystyvän tämän tyyppiseen tilanteeseen. Odottamattomia tilanteita lasten käyttäytymisen suhteen olisi voinut tulla enemmänkin, mutta haastattelut sujuivat kuitenkin hyvin. Tärkeää oli kuitenkin minun roolini keskustelun vetäjänä silloin, kun lasten puheet siirtyivät liikaa siihen kuulumattomiin asioihin ja silloin, kun lapset odottivat minun pitävän keskustelua yllä.

Forsbergin (2002, 69) mukaan implisiittiset käsitykset tutkimuksesta ja haastatteluun sopivasta käyttäytymisestä kehystävät sekä lasten että aikuisten toimintaa. Ennakkokäsitykset tutkimuksesta luovat juhallisuutta ja kaavamaisuutta tilanteeseen, eikä keskustelu välttämättä etene rennosti, dialogisen keskustelun mukaisesti. Myös Leskelä (2006, 46–47) toteaa, että tiedostamattomat normaalin toiminnan odotukset heijastuvat siihen, miten keskustelun tai vuorovaikutustilanteen osapuolet tulkitsevat keskustelukumppanin puhetta, käyttäytymistä ja sitä, miten niihin reagoidaan. Normaalin toiminnan odotukset ovat läsnä myös niissä tilanteissa, joissa kieli- ja kommunikaatiotaidot ovat epäsymmetriset. Keskustelun epäsymmetrisyys voi johtua monesta eri seikasta. Niitä voivat olla kielitaidon erilaisuus, mutta myös ennakkokäsitykset siitä, että haastattelijalla on valta ja vastuu vuorovaikutuksen ohjaamisessa ja ylläpitämisessä.

Myös omat havaintoni lasten käyttäytymisestä haastattelutilanteissa noudattelivat osin näitä ennakkokäsityksiä. Lasten käyttäytyminen haastattelutilanteiden alussa oli hyvin jännittyneenä ja varovaista. Lapset kävelivät edelläni huoneeseen ja valitsivat heti oman istumapaikan. Lapset eivät silloin tehneet mitään ylimääräistä, vaan kuuliaisesti odottivat minun johtavan tilannetta. Pyrin itse luomaan rennompaa tunnelmaa ja juttelin lapsille aluksi niitä näitä. Testasimme myös nauhurin toimivuutta ja asette-

limme sitä mahdollisimman hyvälle paikalle. Kerroin myös, että tilannetta ei tarvitse jännittää. Lasten ymmärrys haastattelutilannetta kohtaan sisälsi ajatuksen selkeästä kysyjä-vastaja -roolituksesta. Varsinkin pojat olivat niukkasanaisia, eivätkä paljon puhuneet niin sanotusti omien vastausvuorojensa lisäksi. Poikien niukkasanaisuuden vuoksi keskustelut loppujen lopuksi noudattelivatkin suurimmalta osin näitä ennako-odotuksia, koska etenin haastatteluissa kuitenkin lasten toiminnan ehdoilla.

Tyttöjen toiminta ja puhe haastattelutilanteissa oli monipuolisempaa. Hekin odottivat minun kysymyksiäni ja puheenvuorojani, mutta heille vuoropuhelun tiukka noudattaminen ei ollut niin tärkeää kuin pojille. Tytöt puhuivat minun puheeni päälle, kysyivät, naureskelivat ja näyttivät tunteitaan poikia avoimemmin. Seuraavassa on ote siitä, kuinka toinen tytöistä toimii hieman yllättäenkin tilanteessa, jossa huomasin nauhan menneen loppuun. Kääntäessäni nauhaa ja miettiessäni kuinka paljon keskustelua oli mennyt nauhoituksesta ohi, ehdin jo unohtaa, mistä olimme juuri puhuneet. Tyttö on kuitenkin paremmin perillä keskusteluaiheesta ja palauttaa minut napakasti asiaan.

M: Nyt meillä meni vähä päälle, mutta sä äsken tuota sanoit... että se sosiaalityöntekijä ei oo tehny mitään hyvää sulle, niinkö? Että se oli huono ratkasu ku sää tulit tänne..

T2: Ym. Joo.

M. Mutta jos tuota...

taukoa

T2: Marja sä kysyit multa siitä, että kuinka mä auttaisin niitä, niin mä sanoin mä auttaisin sillä lailla, että se asuis äitinsä ja isänsä luona, löytäisi lähellä kotia sosku, läheltä kotia koulun. Että menis taksilla kouluun ja tulis takasin kotiin äitinsä ja isänsä luo. Tai menis bussilla ja tulis takasin äitinsä ja isänsä luo. Että haluaisin tällä lailla. Toimiiko se?

M: Toimii tää nyt, äsken meni vaan tuo nauha loppuun...

Haastattelujen kestot vaihtelivat 20 minuutista noin 40 minuuttiin. Tyttöjen haastattelut olivat poikia pidempiä ja monisanaisempia. Haastattelun alussa kerroin lapsille, mistä asioista haastattelutilanne koostuu. Loppupuolella kerroin lapsille myös, milloin lopetellaan. Keskittyminen haastatteluihin oli lapsille paikoitellen hankalaa. Keskittymistä helpottamaan rytmitin keskusteluja niin, että vaikean asian jälkeen puhuin jostakin helpommasta aiheesta ja palasin vaikeampaan tarvittaessa myöhemmin. Siten lapset eivät lukkiutuneet vaikeiden asioiden miettimiseen, vaan ne tulivat luontevammin osaksi keskustelua.

6.2 Vuorovaikutus ja kieli lasten haastatteluissa

Tutkimuksessani haastattelija-haastateltava -asetelma muodostui sekä lapsen ja aikuisen että niin sanottun heikon ja vahvan kommunikoijan rooleista. Niiden yhtensovittaminen keskustelussa oli haasteellinen tehtävä niin sosiaalityöntekijän kuin tutkijan näkökulmasta. Näitä vuorovaikutukseen liittyviä ja lasten kohtaamisen erityispiirteitä käsittelen eritellymmin seuraavaksi.

Vuorovaikutuksen helpottaminen

Lasten maailman ja kokemusten tavoittamiseksi kvalitatiivisen tutkimuksen keinoin on Alasuutarin (2005, 154) mukaan lapsen kielellä oltava tarpeeksi tilaa haastattelussa. Lapsen kielen tulee olla haastattelun pääkieli. Sitä tavoittaakseen haastattelijan tulee kuunnella ja tunnistaa lapsen tapaa puhua ja sovittaa oma puhe lapsen kielelle ominaisiin ilmauksiin. Kielen ja kommunikaatiotapojen tavoittaminen ei ole vain teknistä puhutavan matkimista, vaan tärkeää on lapsen kehitystason huomioiminen haastattelutilanteessa.

Tutkimukseeni osallistuvien lasten kehitystaso ei noudata kronologisen iän mukaista kehitystä, vaan se on jokaisella yksilöllinen. Haastattelujen tekemisen kannalta kielellisten taitojen erilaisuus haastattelijan ja haastateltavan välillä muodostuikin merkittäväksi sekä tutkimuksellisen tiedon että lasten kohtaamisen tasoilla. Yhteisen kielen löytäminen sekä molemmin puoleisen ymmärryksen toteutuminen vuorovaikutuksessa olivat tämän tutkimuksen haasteita.

Erlaisia ymmärtämisvaikeuksia helpottamaan on kehitysvammaisten tarpeiden näkökulmasta 1970-luvulta alkaen kehitetty selkokieltä. Selkokielen periaatteiden mukaan kieltä voidaan helpottaa sanaston, kielellisten rakenteiden ja lauserakenteiden valinnassa sekä tekstin kokonaisrakenteen suunnittelussa. (Leskelä 2006, 74–75.) Selkokielen periaatteiden mukaan vahvemmalla viestijällä on vastuu ymmärretyksi tulemisesta. Keskustelu on kuitenkin yhteistyötä, eikä se voi olla vain toisen osapuolen aikaansaannosta. Vahvemmalle kommunikoijalle, eli tässä tapauksessa tutkijalle, voidaan kuitenkin asettaa suuremmat vaatimukset yhteistyöhön pyrkimisestä ja oman toiminnan sopeuttamisesta toisen tasolle. Vahvemmalla on siten niin sanottu sillan rakentajan tehtävä, joka pyrkii auttamaan keskustelussa heikommin kommunikoivaa ymmärtämään ja osallistumaan. (emt., 77.)

Omissa haastatteluissa pyrin keskustelemaan lasten kanssa sillä kielellä, millä ajattelin heidän parhaiten ymmärtävän käsiteltäviä asioita. Vältin vaikeita sanoja, kuten huostaanotto, lastensuojelu, sijoitus sekä sivistyssanoja. Sijoitukseen ja lastensuojeluun liittyen käytin pehmeitä ilmauksia, kuten muuttaa pois kotoa ja asioiden huonosti meneminen. Jos huomasin, että lapsi ei ymmärrä mitä tarkoitin, pyrin selittämään asian helpommalla tavalla. Pyrin myös rauhallisuuteen ja lapsen mielialojen tunnistamiseen. Kannustin lapsia rohkeasti puhumaan ja kertomaan asioista. Vaikka pyrin puheenvuorojeni selkeyteen, huomasin haastatteluja litteroidessani puhuneeni paikoitellen liikaa ja epäselvästi, joka on voinut heikentää lasten ymmärrystä. Osa puheestani on siten voinut mennä lapsilta täysin ohitse. Lasten oma puhe oli osin hankalaa litteroita. Puhe on kankeaa sisältäen runsaasti toistoja sekä täytesanoja.

M: tuntuuko että sää sait kuitenkin sanua omaa mielipietä?

T1: No jossain asioissa, tietenki asiat nyt sillai eri lailla.

M: Mm.

T1: Ku nytte. Sillai niinku sitä ei niinku sillai tarkemmin mittään sovittu semmosia.

Lasten puheessa kielelliset vaikeudet ja kehitysvammaisuuteen liittyvät heikkoudet kommunikaatiossa tulevatkin monipuolisesti esiin läpi koko aineiston sekä kielen ymmärtämisen että puheen tuottamisen tasoilla.

Keskustelemisen haasteita

Aikuisten ja lasten välisiä arkipäiväisiäkin keskusteluja kritisoidaan lasten johdattelusta tai sanojen suuhun laittamisesta. Lasten ajatellaan myötäilevän helposti aikuisen sanoja ja antavan vastauksia, joita heiltä odotetaan. Näin ajatellaan usein myös kehitysvammaisten kohdalla. Leskelä (2006) on tutkinut keskusteluanalyysin keinoin kehitysvammaisen ja ei-kehitysvammaisen henkilön välistä keskustelua. Leskelän mukaan perimmäiset tarkoitukset kehitysvammaisten puheessa voivat kuitenkin olla aivan muuta kuin miltä ne nopeasti tulkittuna voivat vaikuttaa. Myöntyvyys haastattelijan kysymyksiin ei välttämättä tarkoita halua myötäillä toisen puhetta vaan se voi myös olla keskustelijan tapa päästä keskustelussa eteenpäin hänelle mielekkäämpiin tai kokonaan uuteen keskusteluaiheeseen. Myöntyvyys voidaan siten nähdä myös keskustelijan resurssina, jolla keskustelua voi ohjata haluamaansa suuntaan. (emt., 70–71.)

Tiedostin tämän mahdollisen myöntövyvyyteen liittyvän haasteen haastatteluissani, mutta yllätyin kuitenkin lasten mielipiteiden voimakkuudesta ja lasten kyvystä vastata oman mielipiteensä mukaisesti minun kommentteistani huolimatta. Itse pyrin kommenttipuheenvuoroissani usein melko neutraaliin ilmaisuun, erityisesti vaikeimpiin asioihin liittyen. Lapset kuitenkin reagoivat niihin jopa odottamattoman reippaasti ja minun varovaista puhettani vähätellen.

M: Ja koulu lähti hyvin käyntiin.

T1: Oli kyllä aluksi aika vaikeaa aamut että en lähe kouluun!

M: Nii.

T1: Kyllä mä oikeesti sanoin pari kertaa että en oo menossa.

M: Mm.

T1: Mutta ne, että tiiätkö nä että sulla lähtee kaikki mukavuudet pois jos nä et lähe, mä että ai jaa. Sitte mä kuitenkin lähhiin.

Haastattelussa keskusteltavan aiheen valitsee useimmiten haastattelija. Vaikka tavoitteenani olikin haastatteluiden keskusteleva luonne, oli keskusteluissa paikoitellen vaikea pitäytyä haastattelujen teemoissa lasten poikkeavan keskusteltavan vuoksi. Leskelä (2006, 71–72) kutsuu tätä ohikommunikoiniksi, joka syntyy silloin, kun molemmat osapuolet pyrkivät sinnikkäästi viemään eteenpäin itselleen tärkeitä keskusteluaiheita. Tämän tyyppinen keskeyttäminen, päälle puhuminen ja keskustelun ohjaaminen liittyy keskustelussa läsnä olevaan vallankäyttöön. Omassa tutkimuksessani keskusteluaiheissa pitäytyminen oli erityisen vaikeaa toiselle tytöistä, joka ei pysynyt keskustelun aiheissa, vaan siirtyi aiheesta toiseen nopeasti. Tyttö siirsi keskustelun toistuvasti muuttamiseen toiseen asumisyksikköön sijoituspaikassa, omiin kotilomiinsa ja mahdollisuuteen kotona asumiseen. Keskustelussa heijastuu siten molempien osapuolten tavoitteet siitä, mistä aiheesta tulisi puhua. Samalla molemmat pyrkivät vaikuttamaan toiseen siten, että oma tavoite keskustelussa toteutuisi. Samantyyppinen katkelma tytön ja minun välisestä sinnikkäästä puheesta on myös sivulla 47.

M: Mitä sulle kerrottiin siitä, että miksi sä muutat tänne?

T2: Sen takia ku pitää käydä koulua.

M: Mm. Ja se oli sitte menny vähä pieleen siellä kotona.

T2: Ym. Nii. Sen mä haluan sanoa, ku sanoit ettei onnistu poikien muuttaa, niin siellähän on se toinen tyttö.

M: Kuule hei...

T2: Se voi muuttaa meidän yksikköön se tyttö ja minä menisin sinne, voisko onnistua?

M: Nyt puhutaan näistä, ku me ollaan tekemässä nyt tätä haastattelua, nii ne asiat ei kuulu nyt tähän.

T2: Miks sinne ei voi muuttaa...

M: Ei kuulepa, puhutaan nyt nämä asiat, lopuksi voidaan puhua siitä asiasta, jooko?

T2: Okei, hyvä idea.

En koe tytön käyttäytymisen edellä olevalla tavalla kuitenkaan olleen negatiivinen asia, vaan se antoi haasteen viedä keskustelua eteenpäin. Tytön mielestä haastattelussa käsiteltävät asiat eivät varmasti-kaan olleet mielenkiintoisia eikä sillä hetkellä ajankohtaisia. Vaikka tytön puhumat asiat sijaishuolto-paikan asumisjärjestelyistä olivat hänelle tärkeitä, olivat ne kuitenkin sen suuntaisia, etten voinut ottaa niitä osaksi haastattelua, vaan puhuimme niistä nauhurin sulkemisen jälkeen.

Lasten puheen konkreettisuus ajassa ja paikassa

Lasten ajattelu oli hyvin konkreettista ja kiinnittyi niihin asioihin, jotka olivat lähimpänä. Siksi kysyes-säni varhaisimmista tapahtumista jouduin tarkentamaan kysymyksiäni erityisen tarkkaan, jotta lapsi ymmärtäisi, mitä tarkoitan. Lasten ymmärtäessä kysymykset eri tavalla kuin haastattelija on tarkoitta-nut, vaaditaan haastattelijalta herkkyyttä ja valppautta huomata lapsen puheen todellinen sanoma. Lasta haastatellessa onkin otettava huomioon lapsen kyky ymmärtää avoimia kysymyksiä. Lasten haastatte-luissa on hyvä liittää kysymykset lapsen arkisiin toimintoihin ja rutiineihin. Se helpottaa lapsen vas-taamista. (Alasuutari 2005, 156–158.)

Omassa aineistossani pyrin kiinnittämään asiat lapsen maailmaan. Vaikka olin pyrkinyt huomioimaan sen jo haastatteluja valmistellessa, huomasin sen merkityksen kuitenkin voimakkaammin haastattelujen edetessä ja jouduin muuttamaan kysymyksiä siten, että lapsi sen parhaiten ymmärtäisi. Jokainen lapsi oli tässä suhteessa hyvin erilainen, vaikka konkreettisuus tulikin kaikkien kohdalla esiin. Varsinkin pojat tarvitsivat vastatakseen erittäin konkreettisia kysymyksiä ja tarkennuksia. Seuraavassa otteessa kysyn pojalta vertailevalla kysymyksellä, miten asiat ovat pojalla muuttuneet sijoitushetkestä tähän päivään. Pojan ajattelussa kysymys kuitenkin tarkoittaa sijoituspaikassa olevia konkreettisia asioita.

M: No tuota, jos nytte vähä käyään näitä nykyjuttuja, niin miltä susta nytte tuntuu asua täällä?

P2: Ihan hyvältä.

M: Ootko sää viihtynyt?

P2: Oon.

M: Oot. No onko joku asia erilailla nytte ku silloin ku sää tulit?

P2: No on ku ne, toiset asukkaat muutti pois ja muut tuli tilalle.

Myös kysyttäessä pojan mielenkiinnon kohteista ei poika vielä ensimmäisen kysymyksen jälkeen vastaa mitään ja pyrin löytämään ilmauksia, joilla voisin pojan kanssa asiasta kuitenkin keskustella.

M: Mistä asioista sää täällä tykkäät?

P2: En tiää.

M: Mitä sää täällä puuhailet?

P2: No piirrän.

M: Piirtelet. Mmm, urheiletko sää?

P2: No sähälyä.

M: Pellaakko nää pelikonneella?

P2: Mm.

M: Joo. No onko ne niitä kivoja. Entä koulu?

P2: Mm.

M: Sielläki mennee hyvin. Mikä sun lempiaine on?

P2: Matikka.

Lasten haastatteluissa korostui ajattelun konkreettisuus ajan ja paikan käsitteissä. Seuraavassa esimerkissä puhumme tytön kanssa siitä, kuinka mielialat vaihtelevat. Yritän selittää tytölle, että paha mieli kuuluu välillä asiaan asuinpaikasta huolimatta. Tyttö kuitenkin kiinnittää ”päähän ottamisen” vain kotona olemiseen. Toisaalta tytön kertomus kuitenkin osoittaa, että mieliala on helpottanut sijoituksen aikana, koska kotiin ei pääse niin usein.

T1: Ja niinku olihan tänne ihan kiva tulla että, mutta sitte ku alako huonommin menemään.

M: Mm.

T1: Mutta ei tämä paikkana mikään huono.

M: Nii, varmaan, mä luulen, että oli missä paikassa vaan, vaikka asut kotonakin, niin se ottaa aina välillä päähän.

T1: Ai välillä, mua aina otti päähän ku mä olliin kotona.

M: Ottaako sua nyt vähemmän päähän ku sää oot täällä?

T1: No ottaa. Harvemmin pääsee kotona käymään, ni ei tuu sitä koti-ikävää.

Keskustellessaan lasten kanssa aikuiset usein odottavat lapsilta runsasta ja avointa kerrontaa asioista. Lapset eivät kuitenkaan tuo asioitaan aikuisille niin suoraan kuin odotetaan, vaan lasten puhe antaa usein tiedon sirpaleita, on monimerkityksellistä ja arvoituksellista. (Forsberg 2002, 65.) Tämä tulee esille myös omassa aineistossani, kuten seuraava ote osoittaa.

M: Mutta aatteletko sää, että se sun oleminen täällä on jotenki muuttunu siitä ku tulit? Onko muuttunu parempaan vai huonompaan suuntaan?

P1: Enpä tiää.

M: Oot ainaki kasvanu parissa vuojessa, koulussa oot menny etteenpäin. Mitä hyviä asioita täällä on sun mielestä?

P1: Ei oikein yhtään.

M: Ei mittään.

P1: Mm.

taukoa

M: No mitä sää toivoisit, että täällä olis, että miten siitä vois tulla hyvä. Jos täällä ei oo semmosia hyviä. Mitä täältä puuttuu sun mielestä?

P1. En oikein tiää.

Forsberg (emt., 66) kuitenkin muistuttaa, että vaikka lasten tuottama kerronta ei ole sellaista kuin odotetaan, se ei merkitse haastattelujen epäonnistumista ja niiden tekemistä taitamattomasti. Tärkeää on aineiston tarkastelu itsessään ja pyrkimys lasten toiminnan ymmärtämiseen tilanteissa. Lapsellekin pitäisi antaa mahdollisuus kertoa asiat siten kuin itse katsoo parhaimmaksi. Forsbergin (emt., 66) mukaan lapsen monimerkityksellisyys ja arvoituksellisuus ovat aktiivista toimintaa, jota täytyisi arvostaa osana tutkimusta.

6.3 Arviointia haastattelujen onnistumisesta

Edellä kuvaamieni haasteiden lisäksi erittelen seuraavaksi muita kysymyksiä, joita lasten haastattelut nostivat esiin. Pyrin näkemään oman osuuteni vuorovaikutuksen osapuolena kriittisesti ja arvioimaan tutkimuksen empiirisen aineistonhankinnan onnistumista.

Tutkimukseni otos on pieni, eikä siitä sen vuoksi voi tehdä laajoja yleistyksiä erityistä tukea tarvitsevien lasten kokemuksista lastensuojelussa. Aineisto on pieni sekä opinnäytetyöhön vaadittavan työmäärän vuoksi sekä siksi, että tutkimuksen tavoitteisiin sopivia lapsia oli vaikea tavoittaa laajasta taustaorganisaationa toimivan sijaishuoltopaikan lapsiryhmästä huolimatta. Pieni aineisto kuitenkin antoi mahdollisuuden lasten kanssa käytyjen vuorovaikutustilanteiden tarkkaan analysointiin ja tutkijana haastattelutilanteet muodostuivat ainutlaatuisiksi tapahtumiksi. Jos haastateltavia lapsia olisi ollut enemmän, olisi se varmasti tuonut lisäarvoa tutkimuksen antiin. Pienellä aineistolla haluan kuitenkin korostaa myös lasten yksilöllistä ääntä, pyrkimättä laajoihin yleistyksiin erityistä tukea tarvitsevien lasten tilasta lastensuojelun kentällä.

Toinen kriittistä tarkastelua vaativa asia on lasten tuttuus minulle tutkijana. Olimme työni puolesta kohdanneet lasten kanssa sijaishuoltopaikassa, jossa he asuvat. Oliko lasten helpompi suostua haastatteluun, kun he tunsivat minut jo entuudestaan? Asiaan ei varmasti voi löytää yksiselitteistä vastausta, mutta uskon tuttuuden kuitenkin vaikuttaneen lasten osallistumiseen. Vaikea on kuitenkin arvioida sitä, kertoivatko lapset minulle enemmän kuin olisivat kertoneet täysin oudolle ihmiselle. Luultavasti kuitenkin oma suhtautumiseni lapsiin olisi ollut erilainen, jos emme olisi tunteneet entuudestaan. Myös sijaishuoltopaikan toimintaympäristö on minulle tuttu, mikä helpotti keskustelua lasten arjesta. Tuttuus on siten ollut vaikuttamassa haastattelutilanteisiin ja tutkimuksen tuloksiin.

Lasten kanssa tulee työskennellä rehellisesti ja avoimesti lasten yksilöllisiä piirteitä kunnioittaen. Oma tapani haastatella lapsia ei varmasti joka hetki ollut paras mahdollinen. Viittasin aiemmin siihen, että puheeni saattoi olla lapsille liian vaikeasti ymmärrettävää. Tähän seikkaan olisinkin voinut kiinnittää enemmän huomiota jo etukäteen puhetapojani ja kysymyksiä valmistellessani. Olisin myös voinut haastattelujen aikana paremmin tarkentaa kysymyksiäni ja miettiä lapsen kanssa niitä tapoja, joilla asioista on helpompi puhua.

Toiminnallisen menetelmät keskustelujen apuvälineinä jäivät tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Niiden käyttö olisi voinut olla suotavaa, mutta päätin, että pyrin käymään asioita keskustellen läpi. Siinä suhteessa en toiminut lapsilähtöisesti, sillä keskustelu paikoillaan istuen ei varmastikaan ollut näille lapsille paras mahdollinen menetelmä. Tässä tutkimuksessa saamani tieto kertoo kuitenkin siitä, että lasten kokemukset ovat tavoitettavissa myös puheen keinoin. Yllätyin siitä, miten paljon lapset lopulta kertoivat ja kuinka paljon heidän kokemusmaailmassaan on asioita, joista tulisi puhua. Keskustelu vaatii kuitenkin haastattelevalta osapuolelta herkkyyttä yhteisen kielen löytämiseen lasten kanssa. Tämän tutkimuksen tavoitteena ei ollut toimia lasten terapiavälineenä asioiden läpikäymisessä vaan ainoastaan kokemusten välittämisessä muille ihmisille. Keskusteluissa on kuitenkin paikoitellen näkyvissä sosiaalityölle ominaisia psykososiaalisen työn elementtejä, kuten tukea ja kannustusta. Se oli myös tutkimukseni tavoite: hyvien asioiden ja lapsen pätevyyden korostaminen.

Sosiaalisen konstruktionismin mukaan todellisuus rakentuu ja uusiutuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tässä tutkimuksessa pyrin lasten kohtaamiseen tasavertaisena keskustelukumppanina, vaikka lapset itse suhtautuivatkin minuun kunnioittavasti. Lapset yllättyivät hieman minun toiminnastani,

sillä he ehkä odottivat toisenlaista lähestymistapaa. Ehkä sana haastattelu, jota myös lasten kanssa jonkin verran käytin, herätti ajatuksia kaavamaisesta ja jäykästä tapahtumasta. Haastattelujen loputtua lapset olivat kuitenkin hyvin tyytyväisiä ja kokivat osallistumisensa tärkeänä. Söimme suklaata ja juttelimme tavallisia asioita. Kuulin myöhemmin ainakin kahden lapsista kertoneen toiselle työntekijälle ylpeään sävyyn olleensa mukana haastattelussa. Mielestäni se on parasta palautetta, mitä lapsilta voi tämän tyyppisen tilanteen jälkeen saada.

Haastattelutilanteiden luoma kuva lapsen ja aikuisen välisestä keskustelusta on mielestäni mielenkiintoinen. Tytöt ovat aktiivisesti mukana keskustelussa tuoden oma-aloitteisesti esiin asioita, joista haluvat puhua. Poikien tapa keskustella oli erilainen, mikä voi johtua siitä, että he olivat tyttöjä nuorempia ja tottumattomampia keskustelutilanteisiin. Tyttöjen haastatteluissa tutkijan osuus keskustelun osapuolena jää paikoitellen jopa vähäiseksi. Perinteisen rooliajattelun mukaan tyttöjen usein ajatellaan kykenevän poikia paremmin erilaisiin keskustelutilanteisiin. Tämän tutkimuksen otoksen perusteella ei kuitenkaan voi tehdä johtopäätöksiä siitä, että poikien kyky keskustella tämän tyyppisessä tilanteessa olisi tyttöjä heikompi. Tässä esiin tulleet erot tyttöjen ja poikien välillä johtuvat enemmänkin persoonallisista eroavaisuuksista. Litteroidussa tekstissä omat vuoropuheeni välittyvät paikoin jopa vähäisinä. Vuorovaikutuksessa tutkija on kuitenkin läsnä koko ajan ilmeiden, eleiden, puhumaan kannustavien välisanojen ja läsnäolonsa kautta. Ne eivät kuitenkaan pääse välittymään lukijalle litteroidun tekstin muodossa. Vuorovaikutustilanteissa olleista puutteista huolimatta onnistuin lasten kokemusmaailman tavoittamisessa kuitenkin kohtalaisen hyvin. Tutkimuksen kannalta merkittävää on myös lasten kyky ja halu osallistua ja päästä siten vaikuttamaan tutkimuksellisen tiedon syntyyn.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni käsitteellisessä ja teoreettisessa katsauksessa keskityin erityistä tukea tarvitsevien lasten määrittelyyn sekä pyrkimykseen löytää heidät aiemmasta lastensuojelututkimuksesta. Koska ryhmänä erityistä tukea tarvitsevat lapset on sosiaalityössä vielä lähes tuntematon, ei laajaa käsitystä tästä lapsiryhmästä lastensuojelututkimusten valossa saa selville. Tutkimukseni viitekehyksenä aikaisempien tutkimusten lisäksi sovelsin sosiaalisen konstruktionismin kautta lapsuuteen ja vammaisuuteen liitettäviä teoreettisia lähtökohtia. Lähtöajatuksenani oli lapsuuden ja vammaisuuden muodostuminen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuvien käsitysten ja jo olemassa olevien yhteiskunnallisten rakenteiden ympärille. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmalla haluan korostaa paitsi olemassa olevien käsitysten rajallisuutta ja puutteita, mutta myös muutoksen mahdollisuutta uuden tutkimuksellisen tiedon myötä.

Tutkimukseeni osallistuvien lasten erityisen tuen tarve määrittyi yksilöllisesti, mutta kaikkia heitä yhdistävät kehityksellisen viiveen tai kehitysvamman, psyykkisten ongelmien ja käyttäytymisen häiriöiden aiheuttamat erityisvaikeudet kasvussa ja kehityksessä. Yhdistettynä lastensuojeluasiakkuuteen he ovat ikätovereihinsa verrattaessa erilaisessa asemassa lähes kaikilla elämän alueilla. Heidän elämäänsä ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat erityisen tuen tarve, lastensuojeluasiakkuus ja asuminen laitoksessa. Tämän tyyppisen lapsen luottamus aikuisiin on horjunut monessa vaiheessa, eivätkä kokemukset omasta elämästä ja elämästä yleensä ole niin turvallisia kuin toivoisi olevan. Siksi tutkimustilanne, niin hyvin kuin sen lapsille pyrin valmistelemaankin, on tapahtuma, joka herättää tunteita ja ristiriitaisia ajatuksia. Lapset tiesivät, että haastattelussa keskustellaan lapsen asioista ja sijaishuollossa olemisesta. Silti kaikki haastatteluihin pyytämäni lapset suostuivat mukaan. Mielestäni se, että nämä lapset osallistuivat, luottivat minuun haastattelijana ja kykenivät aidosti olemaan läsnä tutkimustilanteessa, on tutkimuksellisesti merkittävää tietoa.

Tutkimukseni ensisijainen tavoite tutkimuksen teon alkuvaiheista lähtien oli erityistä tukea tarvitsevien lasten lastensuojelukokemusten tavoittaminen ja tarkastelu lasten näkökulmasta. Tutkimusprosessin aikana tutkimustehtävät tarkentuivat kolmeksi kokonaisuudeksi, joista ensimmäisessä keskityn lasten kokemuksiin lastensuojelusijoituksesta ja sen eri vaiheista. Lapset puhuivat sijoitukseen liittyvistä asi-

oista vaihtelevasti, tytöt poikia avoimemmin. Kaikkia tutkimukseen osallistuneita lapsia kuitenkin yhdistää melko negatiiviset kokemukset sijoitushetkestä. Muistikuvat olivat epämääräisiä, tai lapset eivät niitä halunneet kertoa.

Lastensuojeluasiakkuuden alkaminen ei tule lasten puheissa selvästi esiin eikä tarkkaa rajaa lastensuojeluasiakkuuden alkamiselle ole nähtävissä. Lapset liittivät sijoituksen tarpeen perhetilanteeseen, koulunkäyntivaikeuksiin ja omaan käyttäytymiseen, joihin oli kiinnitetty huomiota sosiaalityöntekijöiden taholta. Sijoitusta olivat edeltäneet erilaiset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut: kotiin annettu perhe-työ, sosiaalityöntekijän kotikäynnit, tapaamiset sosiaalitoimistossa, yhteiset verkostopalaverit, aiemmat sijoitukset ja sairaalahoido.

Menneiden tapahtumien epäselvyyttä voi tulkita monella tavalla. Joko se liittyy lasten haluun unohtaa ikävät kokemukset tai sitten ne eivät olleet lasten tämänhetkisen elämäntilanteen kannalta enää merkittäviä. Voi myös olla, että lapsilla olisi ollut kerrottavanaan enemmänkin, mutta tässä tutkimuksessa käyttämälläni menetelmillä en kyennyt saamaan lasten kokemuksia paremmin esille. Tarkastelen kuitenkin saamaani aineistoa sellaisenaan, lasten kertomuksia ja niiden totuudellisuutta kunnioittaen. Kaikki haastatellut lapset olivat haastatteluhetkellä sijoituksessa ja lasten olikin selvästi helpompaa hahmottaa siihen liittyviä keskusteluaiheita. Huolimatta huonoista kokemuksista sijoitushetkeen liittyen muodostui haastattelujen edetessä lasten puheessa kuitenkin kuva sijoituksen hyvistä puolista ja sen tarpeellisuudesta.

Lastensuojelun keskusliiton ja sijaishuollon eri toimijoiden yhteistyönä järjestettiin vuosina 2001–2004 Laituri-projekti tarkastelemaan sijaishuoltoa lapsen näkökulmasta (Valtakunnalliset sijaishuollon laatu-kriteerit 2004). Projektin aikana luotiin valtakunnalliset laatu-kriteerit sijaishuollon arvioimiseksi eri osapuolten työn tueksi. Sijaishuollon kriteereissä muodostui kuva lapsen polusta, joka kuvaa lapsen matkaa sijaishuoltoon ja sieltä jälkihuoltoon. Sijaishuoltopaikassa hoito, kasvatusta ja muu toiminta jäsennetään prosesseina, joiden mukaan toimintaa toteutetaan, arvioidaan ja kehitetään. (emt., 5, 8-9.) Vaikka kriteeristö on laadittu ensisijaisesti sijaishuoltopaikan sisällön laadun arviointiin, voi sitä mielestäni soveltaa myös sijaishuollon arviointiin lapsen kokemusten näkökulmasta. Sijaishuoltopaikan tarjoaman hoidon ja kasvatuksen kriteereiksi on Laituri-projektin mukaan asetettu lapsen asettuminen sijaishuoltopaikkaan, lapsen kasvaminen yksikössä, yhteistyö lapsen verkostojen kanssa, sijoituksen

arviointi ja sijoituksen päättäminen (emt., 9).

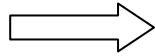
Omassa aineistossani lasten kokemukset kiinnittyvät konkreettisesti tämän hetkiseen sijaishuollossa oloaikaan. Sijaishuoltoon asettuminen ja sopeutuminen olivat lasten mielessä hieman epämääräisiä ja jo hieman unohdettuja asioita, joihin liittyi ikäviä muistoja vanhoista tapahtumista. Asettuminen sijaishuoltoon oli kuitenkin kaikilla jo tapahtunut ja kasvamisen prosessi alkanut. Lapsen kasvamiseen yksikössä liittyy laatukriteerien mukaan sijaishuoltoon henkilökunnan lasta arvostava ja ymmärtävä kohtelu, johon myös haastatteluihini osallistuvat lapset kiinnittivät huomiota. Lapset voivat myös henkilökunnan kuuntelevan heidän mielipiteitään paremmin. Myös arkielämän asiat ja turvallisuuden tunne kuuluvat lapsen kasvamiseen sijaishuollossa. Turvallinen ympäristö, oma rauha ja mukavat arkiset harrastukset olivat myös lasten haastatteluissa esiin tuomia asioita. Samoin esiin nousi yhteistyö verkostojen kanssa, kuten palaverit ja kotilomat. Niiden toteutuminen ei kuitenkaan ole lapsen tehtävä, vaan keskiössä ovat vanhempien, sosiaalitoimen ja sijaishuoltoon välisen yhteistyö sekä kodin olosuhteet kotilomien mahdollistajana. (emt., 21–27.)

Lastensuojelusijoitus on prosessi, jonka aikana lapsi läpi käy vaikeita itseen sekä perheeseen liittyviä asioita. Maisio (2004) on hahmotellut omassa diskurssianalyttisessä tutkimuksessaan lasten huostaanottopuheesta seitsemän kerrontatapaa, joilla lapset toivat esiin kokemuksiaan huostaanottoon liittyen. Ne tukevat myös tämän tutkimuksen tuloksia. Asiantuntevassa kerrontatavassa lapsi esiintyy asiantuntijana, joka kertoo tapahtumista tarkasti ja informatiivisesti. Lojaali kerrontatapa puolestaan on lasten lojaaliutta vanhempiaan kohtaan, jolloin asioiden pehmentäminen tai muistamattomuus on yleinen tapa jättää kertomatta vaikeita asioita. Lasten kerronta voi myös sisältää pieniä epäolennaisiakin yksityiskohtia tai pomppia yhtäkkisesti asiasta toiseen. Lapsi voi myös torjuvalla kerrontatavalla estää keskustelun jatkumista kieltäytymällä vastaamasta, vastaamalla lyhyellä kommentilla tai vain olla muistamatta asioita. (emt., 76–89.)

Tutkimukseeni osallistuvien lasten kokemusten perusteella ja lasten näkökulmasta tarkasteltuna sijoitusprosessi on hahmotettavissa seuraavassa esittämäni kuvion (Kuvio 1.) mukaisesti. Lasten kokemusten lisäksi kuvio kertoo sijoitusten olleen lasten näkökulmasta onnistuneita ja hyödyllisiä. Sijoituksen jälkeinen aika on kaikilla vielä edessäpäin, joten se jää tässä lasten mielikuvien varaan. Lasten ajatukset tulevaisuudesta ovat epätarkkoja, mutta toiveikkaita.

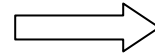
Sijoituksen alku

-vaikeita asioita
-mitä tämä oikein on?
-kuka kertoisi mullekin?
-pikku hiljaa eteenpäin
-ehkä tähän tottuu

Aika sijoituksessa

-kotiin on ikävä
-koulu on kiva
-kavereitakin on!
-saan apua
-kyllä minä selviän!

Sijoituksen jälkeen

-mitä tulevaisuus on?
-pääsiskö kotiin?
-ehkä se aikuisuuskin
vielä koittaa

MENNYT AIKA

NYKYHETKI

TULEVAISUUS

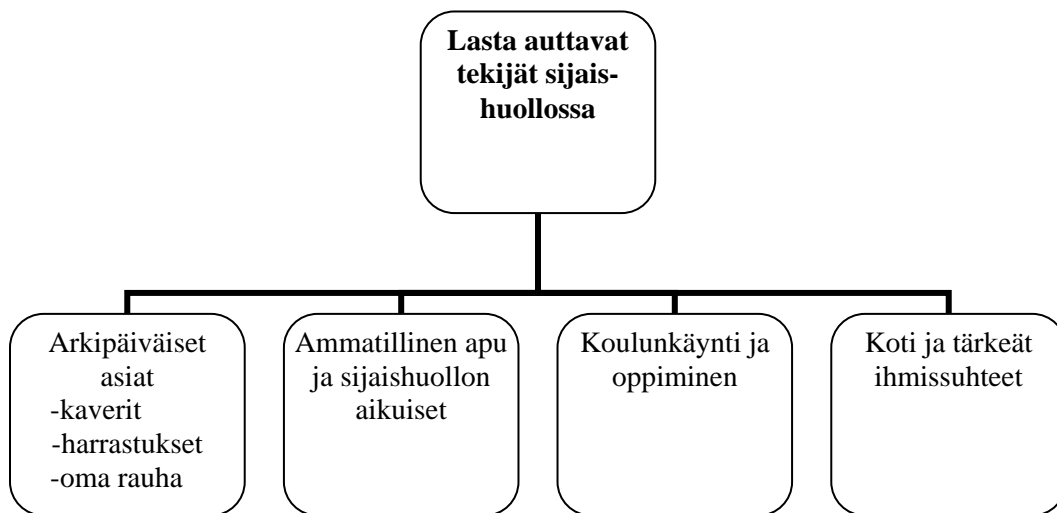
Kuvio 1. Lasten kokemukset sijaishuollon eri vaiheissa

Toinen tutkimustehtävistäni kiinnittyi tarkemmin lasten sijaishuoltoon ja siellä lasta auttaviin tekijöihin. Lasten kertomukset olivat osin hajanaisia, pala palalta yhteneväiseksi kokonaisuudeksi muodostettavia asioita, jotka toistuivat lasten puheessa keskustelujen aikana. Lasten kokemuksissa painottuivat konkreettiset, arkielämään liittyvät asiat, jotka he kokevat tärkeiksi sijoituksessa ollessaan. Lasten kokemuksia huostaanotosta ja sijaishuollosta on tarkasteltu myös Näsäsen ja Rautavan (1998) tutkimuksessa, jossa aineistona olivat 34 nuoren haastattelut. Lasten ja nuorten kokemukset ovat yhteneväisiä tässä tutkimuksessa saamieni tulosten kanssa. Nuoret toivovat sosiaalityöntekijöiltä tutustumista nuoren asioihin, kuuntelemista ja lasten mielipiteiden huomioimista. (emt., 17–20.) Haastatteleman lapset olivat sitä mieltä, että sosiaalityöntekijöiden tulisi kuunnella lasta ja mitä hänellä on kerrottavana. He myös kokivat, että sijoitushetkellä sosiaalityöntekijät olivat jääneet vieraiksi ja sijoitukseen liittyvät asiat osin epäselviksi. Sijoituksen aikana sosiaalityöntekijän rooli oli taustalla, mutta kuitenkin merkittävä tulevaisuuden ja esimerkiksi kotilomien suhteen.

Myös nuorten kertomat sijoituksen syyt, kuten kouluvaikeudet ja kotiongelmien ovat samankaltaisia kuin Rautavan & Näsäsen (emt.) mukaan. Oman tutkimukseni lapset eroavat kuitenkin niin sanotuista normaalilapsista siinä, että sijoituksen syinä eivät ole päihitteet ja rikokset, vaikka yksi tyttö mainitsikin juomisen ja polttamisen yhtenä ongelmana ennen sijoitukseen tuleamista. Sijaishuoltopaikassa olevat hyvät asiat ovat molempien tutkimusten mukaan samoja, joista mainitaan harrastukset ja erilaiset toiminnot. Hyviä asioita lasten mielestä ovat myös koulunkäynti ja oppimisen onnistuminen. Sijoituksen aikana tapahtuneet muutokset näkyvät omassa toiminnassa ja parantuneessa käytöksessä sekä yleisesti paremman suunnan löytymisessä. (emt., 17–37.)

Oman tutkimuksen tulokset erityistä tukea tarvitsevien lasten kokemuksista sijaishuollossa noudattelevat siten niin sanottujen normaalilasten ja nuorten sijaishuoltokokemuksia. Lasten elämässä olevat tärkeät asiat muodostuvat samoista tekijöistä huolimatta erityisen tuen tarpeesta. Lasten näkökulmasta erityisen tuen tarve ei nouse korostuneesti esiin, eivätkä he itse näe sen määrittävän kokemuksiaan.

Olen jaotellut lasten kokemusten pohjalta neljä ryhmää, joiden lapset kokevat auttaneen. Ne ovat nähtävissä seuraavassa kuviossa (Kuvio 2.) Ensimmäinen ryhmä on arkipäivään liittyviä asioita, kuten harrastukset, kaverit ja oma rauha. Toinen ryhmä sisältää ammatilliseen apuun liittyvät asiat, kuten henkilökunnan läsnäolo ja lapselle annettu apu. Kolmantena on koulunkäynnin sujuminen ja positiiviset kokemukset oppimisesta ja opiskelusta. Lapsen kotiin ja vanhempiin liittämät hyvät asiat ja muut sijoituksen aikana olevat tärkeät ihmissuhteet kuten kaverit ovat kuviossa neljäntenä ryhmänä.

Kuvio 2. Mikä auttaa lasta sijaishuollossa?

Kolmas tutkimustehtäväni liittyy erityistä tukea tarvitsevien lasten kokemusten ja tiedon tavoittamiseen tutkimuksen keinoin. Miten siinä onnistuin? Lasten haastatteluissa yhteisen vuorovaikutuksen ja kielen löytäminen oli haasteellinen tehtävä. Tutkimukseeni osallistuvat lapset lähtivät mielellään mukaan haastatteluun ja kokivat sen tärkeäksi. Lapsilta saatava tieto oli kuitenkin osittain piilotettua, jota täytyi houkutella esiin. Toisaalta tytöt olivat välillä erittäin runsassanaaisia, ja jouduin rajaamaan puhetta takaisin tutkimuksen aiheisiin.

Merkittävää lasten haastatteluissa oli lasten puheen kuunteleminen. Lasten puhe oli hyvin konkreettis-

ta, joka antoi oman haasteensa keskusteluihin. Haastattelujen kannalta olisin voinut saavuttaa enemmän, jos olisin tavannut lapsia useammin kuin kerran. Toisaalta nyt toteuttamani menetelmä kertoo kuitenkin siitä, että myös yhdellä tapaamiskerralla lapsi on valmis kertomaan omista asioistaan aikuiselle. Se on merkittävää erityisesti sosiaalityön ja lastensuojelutyön kannalta. Lapsilta voi saada omaa elämäänsä koskevaa tietoa, kun tilanne on rauhallinen, aikuisella aikaa kuunnella ja pohtia asioita yhdessä lapsen kanssa.

Erityisen tuen tarve ja erilaiset ennakkokäsitykset lapsen kyvyistä eivät tämän tutkimuksen tulosten perusteella saisi olla esteenä jättää lapsi ulkopuolelle omien asioidensa käsittelyssä lastensuojelussa. On kuitenkin huomioitava, että tutkimukseeni osallistuvat lapset kykenivät vuorovaikutukselliseen keskusteluun ja heidän puheen tuottaminen ja ymmärtäminen ovat erityispiirteistä huolimatta hyviä. Vaikeammin vammaiset tai kommunikaatioaitaoidiltaan erilaiset lapset tarvitsevat vuorovaikutustilanteisiin erilaista lähestymistapaa kuin tässä käyttämäni menetelmät. Tärkeää on kuitenkin lapsen tarpeista ja kyvyistä lähtevä sekä lasta kunnioittava kohtaaminen.

Vehkakoski (2006) on tutkinut vammaisuuden rakentumista ammatti-ihmisten puheissa ja teksteissä. Hän on hahmotellut tutkimuksensa pohjalta kuusi merkitysjärjestelmää, joiden ympärille ammatti-ihmisten tulkinnat lapsesta ja hänen vammaisuudestaan rakentuivat. Yhtenä merkitysjärjestelmänä on lapsilähtöinen puhetapa, subjektidiskurssi, jossa korostuu yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen kuva lapsista toimijoina ja oman elämänsä subjekteina. Vehkakosken tutkimuksessa tämä subjektidiskurssi jäi kuitenkin osittain lapsen kehitystä arvioivan ja lapsen vaillinaisuutta korostavan puhettavan varjoon, mutta näkyi kuitenkin lasten mukaan ottamisena kertojan paikalle, jolloin ammatti-ihminen asettui lapsen tutustuvaan ja lapsen näkökulmaa tavoittamaan pyrkivän asemaan. Keskeistä tällöin ei ollut yleinen tietämys lapsen tai vammaisen lapsen tahdosta, vaan lapsen persoonaan ja elämäntilanteeseen liittyvät määritteet. (emt., 58–59.) Oman tutkimukseni osalta tämä tukee saamiani tuloksia, mutta myös rakentamaani tutkimusasetelmaa. Tämän tutkimuksen perusajatus oli nostaa lapsi asian tuntijaksi yhteisessä vuorovaikutustilanteessa. Keskustelut muodostuivatkin vuorovaikutteisiksi, joissa molempien osapuolten vaikutus keskustelun sujumiseen oli yhtä tärkeä.

Mielestäni sosiaalinen konstruktionismi sosiaalisen vammaistutkimuksen sekä yhteiskuntatieteellisen

lapsuustutkimuksen näkökulmasta oli onnistunut valinta tämän tutkimuksen viitekehystenä. Se antoi mahdollisuuden avoimeen ja positiiviseen lähtöasetelmaan tutkia erityistä tukea tarvitsevia lapsia sekä antoi lapselle mahdollisuuden nousta tutkimuksen keskiöön. Lähtökohtana eivät olleet ennalta määritellyt tulkinnat vammaisista tai muutoin erityistä tukea tarvitsevistä lapsista, vaan lapsen yksilölliset voimavarat ja persoonalliset ominaisuudet.

Tutkimukseen osallistuvat lapset ovat suomalaisen yhteiskunnan erilaisten tukipalvelujen piirissä, joista tässä on nostettu esiin lastensuojelu ja sijaishuolto. Lasten kokemuksia tulkiten ne eivät kuitenkaan näytä määrittävän lapsen tulevaisuutta, vaan lapset kokevat sen enemmänkin tilana, josta suunnatta kohti tulevaisuutta. Näiden lasten kokemuksissa sijaishuolto on suorittanut sen perustehtävää turvata ja kasvattaa lasta silloin, kun lasta ympäröivät muut resurssit eivät ole siihen riittäneet. Se on myöskin antanut voimavaroja kuntoutua ja suunnitella tulevaa. Erityistä tukea tarvitsevat lapset tarvitsevat kuitenkin sijaishuollossakin sellaista apua, jonka he pystyvät ottamaan vastaan. Se antaa sijaishuoltopaikoille haasteen luoda puitteet, jotka tarjoavat riittävän tukevan, lasta kuntouttavan ja lapsen tarpeista lähtevän kasvuympäristön.

Erityistä tukea tarvitseville lapsille suunnattuja sijaishuoltoyksiköitä ei Suomessa ole paljon, eikä heidän tarpeisiinsa ole kiinnitetty riittävästi huomiota lastensuojelun kentällä. Vammaisten lasten lastensuojelutarve on myös käsitteenä outo, eikä työvälineitä ja ammattitaitoa näihin tilanteisiin ole vielä olemassa tarpeeksi. Haasteena onkin vammaispalveluiden ja lastensuojelun yhdistäminen sekä kuntatasolla että sijaishuollon toimipaikoissa ja joustava hallintorajojen ylittäminen silloin, kun asiakas sitä tarvitsee. Vammaisen lapsen oikeus saada lastensuojelupalveluja tulee olla keskiössä silloin, kun perusteet siihen ovat olemassa. Erityistä tukea tarvitsevien lasten perheet ovat vaativan kasvatustehtävän edessä ja tarvitsevat siihen riittävästi tukea palvelujärjestelmältä (Niska 2005, 57). Ennaltaehkäisevän työn merkitys korostuu siten myös erityistä tukea tarvitsevien lasten lastensuojeluasiakkuuksissa.

Mielestäni tämä tutkimus onnistui tehtävässään tuoda esiin sekä erityistä tukea tarvitsevat lapset lastensuojelun asiakasryhmänä että heidän omat kokemuksensa saamastaan avusta. Tämän tutkimuksen tuloksena korostuu entistä vahvemmin lasten kuulemisen tärkeys lastensuojelussa huolimatta siitä, minkälaisia ominaisuuksia, sairauksia tai vammoja lapsella on. Vaikka lapsilla ei juuri ollut kokemuksia osallisuudesta lastensuojeluasiakkuuden aikana, he kuitenkin toivoivat sitä sekä sosiaalityönteki-

jöiden kanssa työskentelyyn että sijaishuoltopaikan arkeen. Tämä tutkimus oli osaltaan toteuttamassa lasten osallisuuden toteutumista tutkimuksellisen tiedon tuottamisessa, mutta se antaa viestin myös lasten osallisuuden tärkeydestä sosiaalityön käytäntöihin. Uuden lastensuojelulain myötä lasten osallisuus lastensuojelussa on turvattu, mutta se vaatii työntekijöiltä aikaa ja sitoutumista lasten kanssa työskentelyyn. Tämän tutkimuksen tuloksena erityistä tukea tarvitsevat lapset ovat kiinnostuneita omista asioistaan ja niihin vaikuttamisesta. Siten tämä tutkimus vahvistaa sekä sosiaalisen vammais-tutkimuksen että yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen tapaa nähdä lapsi pystyvänä, ajattelevana ja toimivana oman elämänsä subjektina.

8 LOPPUSANAT

Tutkimuksen tekeminen osui aikaan, jolloin sosiaalityössä on vahvasti ollut esillä lasten asiat eri muodoissaan. Opiskeluaikanani lapsiin liittyvät teemat ovat tulleet lähelle niin yliopistomaailmassa kuin käytännön työkentillä. Erityisestä lapsiryhmästä, erityistä tukea tarvitsevista lapsista lastensuojelussa, kiinnostuin lähes sattumalta. Työni kautta olen kuitenkin saanut tutustua näihin lapsiin enemmän ja vakuuttua heidän asioidensa ajamisen tärkeydestä.

Tämän tutkimuksen otos on pieni, eikä se voi antaa laajaa kuvaa siitä, minkälaisia kokemuksia erityistä tukea tarvitsevilla lapsilla on lastensuojelusta. Toivon, että tämä työ antaa lukijalleen ajatuksia siitä, mitä lastensuojelu eri lapsiryhmien ja lasten kanssa voi olla. Erityisesti toivon tämän työn synnyttävän ajatuksia siitä, miten erityislapsia tulee huomioida sekä käytännön työssä että tutkimuksessa. Lapsilla on paljon kerrottavaa ja he haluavat tulla kuulluiksi heitä koskeissa asioissa. He myös pystyvät tuomaan mielipiteensä esille.

Tämä opinnäytetyö on syntynyt kohtaamieni erityistä tukea tarvitsevien lasten persoonallisuuksista, heidän elämäntilanteistaan, erilaisten kipupisteiden läsnäolosta sekä kaipauksesta ja halusta elämään. Työni kautta haluan esittää kiitokseni näille lapsille, heidän perheilleen sekä taustalla toimivalle organisaatiolle.

LÄHTEET

Alasuutari, Maarit (2005) Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 145–162.

Araneva, Mirjam (2001) Lastensuojelulain muutostarpeet. Teoksessa Törrönen, Maritta toim. Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset, 108–127.

Aronen, Marja-Leena (1994) Nuorten kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Lastensuojelun keskusliitto, julkaisu 94. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 22–39.

Aula, Maria Kaisa (2006) Arvioita erityistä tukea tarvitsevien lasten oikeuksien toteutumisesta. Autismi 2/2006, 18-21. Saatavilla www-muodossa:

http://www.autismiliitto.fi/files/233/erityislapsen_oikeudet.pdf.

Bardy, Marjatta & Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (2000) Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa. Helsinki: Stakes.

Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Raportteja 263. Helsinki: Stakes.

Berger, Peter L. & Luckmann Thomas (1994) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus.

Burr, Vivien (1995) An introduction to social constructionism. London: Routledge.

Cavet, Judith & Sloper, Patricia (2004) Participation of Disabled Children in Individual Decisions about Their Lives and in Public Decisions about Service Development. Children & Society 2004 (Vol. 18), 278–290.

Eskola, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta. Acta Universitatis Tamperensis 1107. Tampere: Tampere University Press.

Forsberg, Hannele (2002) Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointi tutkimus Lapsen aika-projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) (2006a) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006b) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5-18.

Heinämäki, Liisa (2004) Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa. Erityispäivähoito- lapsen mahdollisuus. Stakes Oppaita 58. Helsinki: Stakes.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme Helena (1995) Teemahaastattelu. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Huhtanen, Kristiina (2004) Varhainen puuttuminen. Erityisen tuen tarpeen kohtaaminen päivähoitossa. Helsinki: Oy FINN LECTURA Ab.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) (2006a) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.

Jahnukainen, Markku (toim.) (2001) Lasten erityishuolto ja –opetus Suomessa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) (2004) Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto

James, Allison & Jenks, Chris & Prout, Alan (1998) Theorizing Childhood. Cambridge: Polity Press.

Kaski & Manninen & Mölsä & Pihko (toim.) (2002) Kehitysvammaisuus. Helsinki: WSOY.

Kitinoja, Manu (2005) Kujan päässä koulukoti. Tutkimuksia koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta. Stakes. Tutkimuksia 150. Helsinki: Stakes.

Koisti-Auer, Anna-Liisa (2002) SOS-lapsikylälapset oman elämänsä kuvaajina. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma.

Konttinen, Outi (2004) Valma-hanke. Vammaisen lapsen lastensuojelun kehittämishanke. Saatavilla www-muodossa:<http://194.197.204.25/honkanet/honka/kuntayhtyma/yleista/Valma-hanke.ppt#256,1,VALMA-HANKE>. Luettu 25.2.2007.

Konttinen, Outi (2005) VALMA – Vammaisten lasten lastensuojelun kehittämishanke. Loppuraportti. Ylämylly: Honkalammen kuntayhtymä.

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa (1999) Sisällön analyysi. Hoitotiede Vol. 11, 1/1999, 3-12.

Kyrönseppä, Ulla & Rautiainen, Juha Matti (1993) Lapsi laitoksessa. Porvoo: WSOY.

Ladonlahti, Tarja & Naukkarinen, Aimo & Vehmas, Simo (toim.) (2001) Poikkeava vai erityinen? Eri-tyispedagogiikan ulottuvuudet. Jyväskylä: Atena Kustannus.

Levin, C. (1998) Uppfostringsanstalten. Om tvång I föräldrars ställe. Lund: Arkiv.

Leskelä, Leealaura (2006) Yhteisymmärrystä rakentamassa. Tapaustutkimus epäsymmetrisestä keskustelusta. Teoksessa Teittinen, Antti (toim.) Vammaisuuden tutkimus. Helsinki: Yliopistopaino Helsinki University Press, 46–85.

Maisio, Mari (2004) Lapsi ja huostaanotto. Diskurssianalyysi lasten huostaanottopuheesta. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.

Matikka, Leena (1991) Lapsuus kehitysvammalaitoksessa. Keskuslaitos lapsen toimintaympäristönä. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 3/1991. Helsinki: VAPK-Kustannus.

Mattila, Anna (2002) Lastensuojelutyön palveluiden nykytila ja kehittämistarpeet. Kuntakysely Oulun ja Lapin läänin sosiaalityöntekijöille. Raportteja 14/2004. Oulu: Nuorten Ystävät ry.

Mayall, Berry (2000) Conversation with children: working with generational issues. Teoksessa Pia Christensen & James Allison (toim.) Research with children. Perspectives and practices. London: RoutledgeFalmer, 120–135.

Neale, Bren (2004) Introduction: Young Children's Citizenship. Teoksessa Bren Neale (toim.) Young Children's Citizenship. Ideas into Practice. York: Joseph Rowntree Foundation.

Niemi, Heli (2003) Mihin kuulun, kuka olen? Koti, ihmissuhteet ja identiteetti perhehoidossa kasvanneen nuoren aikuisen äidin elämäkertomuksessa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 44. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Niska, Tuula (2005) Tuetuin askelin maailmalle – tapaustutkimus erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten lastensuojelupalveluista vanhempien näkökulmasta tarkasteltuna. Kuopion yliopisto. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.

Näsänen, Merja & Rautava, Marie (1998) Koulukotioppilaiden kokemuksia ja näkemyksiä huostaanotosta, sijoituksesta ja koulukotielämästä. Aiheita 50. Helsinki: Stakes.

Opetushallitus (2004) Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus. Saatavilla www-muodossa: http://www.oph.fi/info/ops/pops_web.pdf. Luettu 1.5.2007.

Oranen, Mikko (2006) Tutkimista vai tunnustelua – Lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämissuuntia. Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän loppuraportti 22.3.2006. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Saatavilla www-muodossa: <http://www.sosiaaliportti.fi/File/a79d1456-1e50-4116-8815-96c6e88f21fd/Alkuarviointi+Loppuraportti.pdf>. Luettu 28.6.2007.

Oranen, Mikko (2007) Mitä mieltä!/? Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriö. Lastensuojelun kehittämisohjelman osahankkeen raportti. Saatavilla www-muodossa: <http://www.sosiaaliportti.fi/File/c3cb71b8-8e75-419c-b483-7916c7d36702/Lasten+osallisuus-raportti++Oranen.pdf>. Luettu 1.5.2007.

Pia, Christensen & James, Allison (toim.) (2000) Research with children. Perspectives and practices. London: RoutledgeFalmer.

Pihlaja, Päivi. (1998) Päivähoidon syrjällä. Erityispäivähoito 1997. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1998:7. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Pihlaja, Päivi & Viitala, Riitta (2004) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: WSOY.

Priestley, Mark (1998) Childhood disability and disabled childhoods. Agendas for research. Childhood 5 (2), 207-223.

Puonti, Annamajja & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) (2004) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Acta Universitatis Tamperensis se A vol 388. Tampere: Tampereen yliopisto.

Pösö, Tarja (2004a) Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Puonti, Annamajja, Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) (2004) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 202–213.

Pösö, Tarja (2004b) Vakavat silmät ja muita kertomuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.

Pösö, Tarja & Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru (2004) Koulukoti tutkimuspuheenvuorojen aiheena. Teoksessa Jahnukainen, Markku, Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) (2004) Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 5-18.

Rintamäki, Anu (2004) 'Ihan niin kun aurinko menisi läpi' – Me Itse ry voimaantumisen mahdollistavana kontekstina kehitysvammaisten jäsentensä elämässä. Tampereen yliopisto. Sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön laitos. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Helsinki: Väestöliitto.

Rousu, Sirkka & Holma, Tupu (2003) Lastensuojelupalveluiden hankinta ja tuottaminen. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) (2005) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Seppänen, Tuija (2005) Erityislapsen asema lastensuojelussa. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma.

Sinko, Päivi (2001) Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa Törrönen (toim.)(2001) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset, 128–149.

Stakes (2006) Lastensuojelu 2005. Saatavilla www-muodossa:

<http://www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>. Luettu 3.3.2007.

Suomen säädöskokoelma:

Lastensuojelulaki 683/1983, LSL.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Teittinen, Antti (toim.) (2006) Vammaisuuden tutkimus. Helsinki: Yliopistopaino Helsinki University Press.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuovila, Pirjo (2000) Eheänä elämään. Lastenkoti korjaavana kokemuksena. Projektiraportti. Suomen kasvatusta ja perheneuvontaliitto ry. Julkaisu 2001. Helsinki: Suomen kasvatusta ja perheneuvontaliitto ry.

Törrönen, Maritta (toim.) (1994) Lapsen etu ja viidakon laki. Lastensuojelun keskusliitto, julkaisu 94. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa - elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Helsinki University Press.

Törrönen, Maritta (toim.) (2001) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset.

Valkonen, Leena (1996) Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten vanhempisuhteet. Stakes. Tutkimuksia 52. Helsinki: Stakes.

Valtakunnalliset sijaishuollon laatuksiteerit (2004) Laituri-projekti. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Vehkakoski, Tanja (2000) Vammaisen lapsi ammatti-ihmisten asiakirjoissa. Diskurssianalyttinen tutkimus lausuntojen kielenkäytöstä. Research reports 71. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan laitos.

Vehkakoski, Tanja (2001) Vammaiseksi nimeämisestä vammaisuuden luomiseen. Teoksessa Ladonlah-ti & Naukkarinen & Vehmas (toim.) Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan ulottuvuudet. Jyväskylä: Atena Kustannus, 88–102.

Vehkakoski, Tanja (2006) Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 297. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Vehmas, Simo (2005) Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Tampere: Gaudeamus.

Välivaara, Christine (2004) Sijoitettu lapsi tunnepyörässä. Menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Pesäpuu ry, lastensuojelun erityisosaamisen keskus. Raportit 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

YK:n yleissopimus Lapsen oikeuksista. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.